

U n d e r s ø g e l s e

om, og hvor vidt, deres Mening er grundet,

som holde for

*at sand Filosofi, og et fuldstændigt Be-
greb om sand Filosofi,*

först i vore Tider ere blevne til.

Af

B. RIISBRIGH,

Professor.

Udvalgte Aarsberetninger

for Aarsberetningerne for 1870 og 1871

1870 og 1871

af sand Filosofi, og et fuldstændigt Be-
greb om sand Filosofi.

Udgivet af Forlaget i København 1871

A

B. T. LARSEN
København

Udgivet af Forlaget i København 1871

I n d l e d n i n g.

§. 1. Er Begrebet om Filosofi først i vore Tider fundet? Har Filosofi ikke været virkeligen til før nu? Besynderligt synes det, at man efter Aartusindes Filosofering spørger saaledes; men Begrebets Storhed, Vanskeligheden at udføre et Værk, som syarer til Begrebet, kunne maaskee retfærdiggjøre Spørgsmaalene. Store, meget omfattende Tanker, (og dertil hører uden Tvivl Begrebet om Filosofi) oprinde, voxer, udføres langsomt; og naar fuldkommes og modnes de? Med falske Tankers Opdagelse, Forkastelse eller Rettelse gaaer det ligesaa langsomt. Den menneskelige Aands Bestræbelser baade inden og uden for Erfaringens Grændser, dens Konstværker i Sandningens og Beskuelsens Rige, dens Anstrængelser for at trænge ud over dette Riges Grændser ind i Oversandselighedens vildsomme Egne, give os Exempler nok herpaa. Man betragte iblandt andet dens Gang i Opfindelserne af Skrivekonsten og af Skrivtsproget; hvor mangfoldige ere ikke disses Skikkelser *a*),

a) Saasom Prent- og Haand-Skrift, Snel- Lön- Fjern-Kraft-Skrift, almindelig Skrift, ja endog almindeligt Tale-Sprog.

hvad er ikke dermed Tid efter anden, og endnu ganske nyligen, foretaget? Man eftertænke Forandringerne i Begrebene om Gud, om overnaturlig Aabenbaring, om den fuldkomneste Stat, det bedste Universitet o. a. f. Tör man sige, at nogen af disse eller slige store Tanker er fuldendt, har naaet fast og uforbedrelig Bestemthed? Om end saadanne Tankers Natur, og deriblandt Begrebets om Filosofien, tillod dette, saa ville dog Tankernes sædvanlige Adfærd forbyde det. Troer ikke oftest den, som giver sig Navn af Filosof, at han allerede er i Besiddelse af Begrebet om den Videnskab, hvortil han bekjender sig, eller som han søger, og hemmer eller standser ikke denne Indbildning videre Eftergrundskning? Seer ikke Eftermanden i sine Formænds Opfindelser Fejl, som han vil rette, men sætter undertiden nye og større Fejl i deres Sted? Skeer det ikke ogsaa altfor ofte, at en berömt Forgængers Indsigter ansees for Grændseskjel, der ikke bör overskrides? Kan ikke Meningernes Mængde og Underlighed, Indklædningernes Tve-tydighed, forvirre mangel Viisdoms Elsker, bringe ham til den Yderlighed, at han med Lucian *b)* bliver ganske uvis om, hvor Filosofien har sit Hjem, mistvivler om at finde dens Bøllig, og falder maaskee paa den Tanke, at den boer ingensteds? Og hvad Begreb om Filosofi og om dens Tilværelse erholder man efter alt dette? Man hörer ogsaa, hvorledes Filosoferne i forskjellige Tider selv have besvaret vore ovenanførte Spørgsmaale.

§. 2. Cicero beretter, *c)* at Aristoteles skal have dadellet de ældre Filosofer, og anseet dem for Pralere, fordi de

b) I hans Fiskere eller oplevede Filosofer.

c) Qvæst. tusculan. l. 3. cap. 28.

meente, at Filosofien ved deres Bestræbelser var bragt til Fuldkommenhed, at han tillige skal have sagt, han saae forud, at Filosofien formedelst de Fremskridt, den i faa Aar havde gjort, vilde inden kort Tid blive ganske fuldendt. Ammonius eller Joh. Philoponus, eller hyo, der er Forfatter til Aristoteles's Levnetsbeskrivelse, som Pet. Joh. Nunnescius har udgivet, troer, at denne Spaadom er opfyldt af Aristoteles selv; han siger i samme Skrivt om Filosoferne for Aristoteles, at de vel vidste at demonstrere, men forstode ikke at gjøre Demonstrationer, at de lignede dem, som brugte Skoe, men vidste ikke at gjøre Skoe. Nunnescius i Anmærkningerne over dette Skrivt tilstaaer *d*), at til hans Tid (til Midten af det 16 Aarhundrede) havde Logiken og Metaphysiken ingen betydelig Tilvæxt faaet, og anfører sammesteds Theodori Logothetæ Mening, at Aristoteles ikke allene var Logikens Fuldender, men og dens Opfinder. Hvorvidt man i nogle Aarhundrede har drevet Agtelsen for Aristoteles's Fortjeneste af alle Filosofiens Dele, er noksom bekjendt. Lucretius *e*) priser Epicurus, som første Opfinder af den Lærdom til Livet, man kalder Viisdom (Filosofi). Skeptikerne kunde ikke tilstaae Fornuft-Sandheder og egentlig Viisdom at være fundne. Varro *f*) beretter, at alle Konster holdtes for at være opfundne i Grækenland i et Tidsrum af 1000 Aar. I de senere Tider har Descartes sagt *g*), at af de store Mænd, som især ere kaldte Filosofer, og som have bestræbt sig for at bestige det højeste Trin af Viisdommens Tempel, nemlig at eftersøge de første

d) S. 138.

e) de nat. rerum l. 5. v. 9, 10.

f) De re rust. l. 3. c. 1. v. 4.

g) Epistola ad princip. philosophiæ interpretem gallicum i T. operum Francof. ad Moenum 1692.

Aarsager og sande Grundsætser, hvoraf alt det, som kan vides, lader sig udlede, af dem har ingen indtil hans Tid, saavidt han vidste, havt Lykke til at udføre dette. Han nævner derpaa Plato og Aristoteles: Om den kritiske Filosofies Velyndere er det bekjendt nok, at de regne Oprindelsen af den egentlige Filosofies sande Begreb fra Kants Kritik over den rene Fornuft, og Filosofiens Tilværelse fra nogle for kort Tid siden udgivne Skrifter. Om Epoken, hvorfra den ægte Morals Tilværelse, og Opfindelsen af Begrebet om sand Moralitet, skal regnes, kunne de heller ikke tænke anderledes. Reinhold *h)* mener, at hidtil ingen Filosofi i Ordets egentlige Forstand findes, og heller ikke noget bestemt Begreb derom. Schelling *i)* paastaaer, at Filosofi, som Videnskab, ingensteds eksisterer, og han gjør heri fælles Sag med Fichte. En Anden *k)* er af samme Mening ihenseende til Æsthetiken. Det er altsaa intet Under, om man troer, at Konsten at skrive Filosofiens Historie, har været ubekjendt *l)* (endog for en Jac. Thomasius og Brucker) og at Begrebet om saadan en Historie ikke er ældre end, ja ikke engang saa gammelt som, det formeente, enest rette, nys opfundne, Begreb om Filosofi. Naar Kant i Kritiken over den rene Fornuft i Aaret 1781 sagde, "at den, som i hans Selskab har havt Føjelighed og Taalmodighed nok til at gjennemvandre den kritiske Bane, maa dømme, om ikke, ifald han behager at bidrage til at gjøre en Landevej af denne Fodstie, endnu inden dette Seculi Forløb det kan opnaaes, som saa mange Aarhundrede ikke have kunnet udrette, nemlig

h) Beyträge 1 B. über den Begriff der Philosophi.

i) Von Form der Philosophie. S. 179.

k) Herman in Handbuch der Metrik.

l) See Ebersteins 2 Th. der Metaphysik der Teutschen Vorrede S. iv.

fuldkommen at tilfredsstille den menneskelige Fornuft, ihenseende til det, dens Videlyst hidindtil altid forgjeves har beskjeftiget sig med," saa talede han om Fornuft-Kritikens faste Begrundelse, og om dens visse Nytte til at erholde fyldestgjørende Troe om oversandselige Tings Tilværelse. I hans Svar paa den erlangske Resensents Opfordring til Erklæring om Fichtes Wissenschaftslehre, siger han med andre Ord det samme. At han haaber den transcendentale Filosofies Fuldendelse, skal herefter erindres §. 51.

De ældste Filosofer have ikke meget holdt sig op ved at undersøge Begrebet om Viisdom (Filosofi). Kulturens Beskaffenhed paa de Tider tillod det ikke, og det sees nogenledes af de ovenanførte Meninger om Filosofien og af det, som siden skal erindres. Deri maa vel og Grunden søges til deres Haab om Filosofiens hastige Fuldendelse. I de følgende Tider have derimod nogle nægtet Begrebets, andre Videnskabens og Systemets Tilværelse, andre begge Deles; og til Fuldendelsen har Udsigten nok ikke saa meget udvidet sig, som nogle have ventet.

§. 3. Men hvad forstaaer man ved Filosofiens Begreb, og hvad Sammenhæng er der imellem Begrebets og Systemets Tilværelse?

Man kan ved Filosofiens Begreb forstaae enten en sædvanlig logisk Definition, d. e. et fuldstændigt tydeligt Begreb, hvorved Filosofi i Almindelighed kan skjælnes fra enhver Art af Kundskab, som man ikke vil eller bör give Navn af Viisdom; dette er dens *characteristiske Begreb*. Derfra er dens *Indholds Begreb* meget forskjelligt; dette kan igjen være 2 Slags; enten er det Filosofiens Ideal, d. e. Begreb af højeste

Indhold og Fuldkommenhed, eller det er Begreb, som ikke er Ideal, og altsaa af et ringere Indhold. Ligesom man tager Filosofiens Begreb, saa maa Spørgsmaalet om dets sildigere eller tidligere, eller maaskee umulige, Oprindelse besvares. Saameget er upaatvivleligt, at før man er i Stand til rigtigheden at klassificere de Kundskaber, Mennesket kan besidde, og give dem ret videnskabelig Form, før kan intet rigtigt Begreb om Filosofi findes; og før man er vis paa, at alle den menneskelige Kundskabs Arter ere opdagede, kan man ikke med Sikkerhed paastaae Klassificationens og Begrebets Fuldstændighed. Alt dette retter sig efter den menneskelige Forstands Forfatning og Kultur i enhver Tid. En Paastand, hvori denne Betragtning tilsidesættes, er ubillig og ugrundet.

§. 4. Der synes ikke at være nogen ganske nødvendig Sammenhæng imellem Begrebets og Videnskabens Tilværelse. Det er ikke umuligt, at et filosofisk System kunde være til, før et fuldstændigt tydeligt Begreb om Filosofi var fundet; Forfatteren til saadant et System kunde have arbejdet efter en Tanke, som hans Genie levende fremstillede for ham, men som hans Fyrighed og Drivt til Værkets Udførelse ej gav ham Tid til at tydeliggjøre. Homeriske Mesterværker vare vist nok til, før man havde tænkt paa at udvikle Begrebet om et Heltedigt. Og hvorfor kan Filosofiens Sandheder ihenseende til Formen ikke ligesaavel behandles geniemæssigt, som andre Materier? Det er ogsaa muligt, at et fuldstændigt tydeligt Begreb om Filosofi kunde være fundet, og at dog endnu intet dermed overeenstemmende System var frembragt, hvilket har maaskee været Tilfældet i vore Tider.

§. 5. Er det sandt, at Filosofien er Fornuftens Datter, saa maa det være vigtigt at kjende Datterens Charakter, for at

bedømme hendes Herkomsts Ægthed; er det sandt, at denne Datter fødes af Fornuften under mange Smerter, og at her, ligesom ved hiin Gudindes Udspring af Jupiters Hjerne, behöves mægtig Födsels-Hjelp, saa er det vel værdt at undersøge den Konstes Beskaffenhed og Fremgang, hvorved dette Foster enten er bragt, eller kan bringes, for Lyset; bör Filosofien være vort Livs Lovgiverinde og Herskerinde, saa maae vi kjende hendes Befalingers og Lærdommes Aand, hendes Stemmes Lyd, at vi ikke enten skulle detronisere den sande Filosofi, eller lade os af en Falsknerinde, som kan have bemægtiget sig hendes Trone, ved vrangt Bud og forförserske Ord drage fra vort önskede Maal; men intet af alt dette kan skee, uden at have et rigtigt, om ikke ganske uforbedreligt og fastblivende, Begreb om Filosofi; ogsaa er Filosofiens Skjebne, dens Held og Uheld, den menneskelige Forstands Skjebne; dersom denne interesserer os, saa maa og hiin. At kjende den menneskelige Forstands Gang i et saa vigtigt Begrebs Erholdelse, kan tjene som Vejledning for os i flere, ikke mindre vigtige, Tilfælde, og som Advarsel mod de Fejl, der kunne sinke eller tilbagestöde vor Aand i sine ypperligste Bestræbelser. Endeligen forstaaer det sig selv, at det Begreb, man gjør sig om Filosofi, naar dennes Form bestemmes efter Regler, ikke kan andet, end have megen Indflydelse paa enhver filosofisk Udarbejdelse. Jeg haaber altsaa, at Udkastet til disse Spörqsmaales Besvarelse ej skal ansees for unyttigt, og ej ganske mishage et Selskab, som er Videnskabernes sande Beförderinde; maatte kun Afhandlingens Udförelse ikke befindes alt for langt under Materiens Værd, Selskabets Fordring og Forfatterens Önsker!

Förste Kapitel.

Hvori et Slags Forerfarings Begreb (προληψις) om Filosofi udvikles.

§. 6. Begrebet om Filosofi kan oprinde paa meer end een Maade. Det kan afsondres (abstraheres) af allerede tilværende filosofiske Værker, og altsaa oprinde af Erfaring; Værket er da til, för Begrebet har erholdt nogen mærkelig Grad af Klarhed. Denne Afsondring kan skee enten af eet eneste filosofiskt System, eller af flere, vel og af alle bekjendte, med hinanden sammenlignede, Systemer. I förste Tilfælde fik man kun Begreb om enkelt Mands Filosofi, f. Ex. Platos; i sidste Tilfælde kunde Begrebet, ved at samle Kjendemerker, som alle Systemer havde tilfælles, erholde större Udstrækning og en Almindelighed, som beføjede os til at sige: Dette er Filosofi efter alle Filosofers Mening; derved var allerede meget vundet. Det var fornuftigt at kalde Filosofi, hvad alle andre kaldte saa, og at holde sig til et Vedtægts Begreb, indtil man af Kundskabens og Tingens Natur kunde udfinde et bedre og mere grundet; men et Begreb, som allene var bygt paa Erfaring om, og Afsondring af, nok saa mange filosofiske Systemer, kunde maaskee dog ikke være det, vi sögte, og altsaa Filosofiens Begreb ikke endnu fundet. Det var muligt, at alle Filosoferende hidtil havde forfejlet det rette; ved Erfaringsvejen naae vi altsaa ikke sikkert til Maalet; heller ikke kunde Forfatteren af det förste filosofiske System paa denne Vej være kommen til det Begreb, som under Udarbejdelsen maa have svævet ham for Öjne.

§. 7. Filosofiens Begreb maa altsaa kunne oprinde paa anden Maade, ved andre af Tænkraftens Virkninger, end ved blot Afsondring af Erfaringer; og her finde ligeledes flere Tilfælde Sted; nemlig:

- 1) Fornuften kan sige os, hvad vi i Almindelighed have Grund til at antage for Filosofi, naar vi først kjende vore Kræfter til at erholde Kundskaber, og vide at bringe de erhholdte Kundskaber, ihenseende til deres Natur og Nytte, i behørigte Klasser, d. e. Fornuften kan give os et blot *charakteristisk, almeent Begreb* om Filosofien.
- 2) Den kan og tillige give os Filosofiens *Indholds Begreb*, d. e. bestemt Begreb om de Dele, vi til enhver Tid troe at høre dertil. Dette Indholds Begreb kan ogsaa være karakteristisk.
- 3) Den kan stræbe efter at udfinde Begrebet om den fuldkomneste menneskelige Filosofi, eller om den *menneskelige Filosofies Ideal*.
- 4) Den kan endog ville hæve sig til Filosofiens *allerhöjeste Ideal*, saadant, som det findes i den guddommelige Forstand allene.

§. 8. Men hvorledes, og for hvorvidt, kan den menneskelige Fornuft tillægges Formue at danne egentlige Idealer? thi om det, som er Ideal efter enkelt Konstners eller Filosofs Mening og Udførelse, spørges ikke. Naar man ved *Ideer og Idealer* forstaaer intet andet, end de Grændsebegreb, som Fornuften i sine Slutningers yderste Fortsættelse tilsidst træffer paa, og bliver staaende ved, og de Objekter, hvorpaa disse Begreber forestilles at passe, saa kan slige Ideers og Idealers mulige og virkelige Tænkning ikke nægtes; de ere yderste Ledde

i Slutningernes Kjæder; de sige ikke, hvad Objektet i sin største Fuldkommenhed er eller bør være, paa en bestemt og udførlig og navngiven Maade, men kun i Almindelighed, ubestemt eller blot nægtende, f. Ex. Substans uden al S sammensætning, Aarsag uden videre Aarsag (uforaarsaget Aarsag), et Væsen, som har alle Fuldkommenheder, et Helt, som ikke kan blive større. Derimod synes man at kunne nægte, i det mindste tvivle om, Muligheden for Mennesket at samle i een Tanke og i et Subjekt alle de bestemte, positive og specielle Fuldkommenheder, hvoraf den ypperligste Tings hele og særegne Natur maatte bestaae. For at gjøre dette, maatte man kjende alle Subjektets mulige Fuldkommenheder, alle dets Dele og deres størst mulige Grad, og kjende dem paa ovenanførte Maader. Det var f. Ex. ikke urimeligt, om man troede, at Zeuxis Helena, Polyclets Canon og Platos Republik ikke vare saadanne egentlige fuldendte Idealer; meget mindre, hvis man troede dette om ganske oversandselige Tings Idealer.

§. 9. Dersom det altsaa har saadan Beskaffenhed med Idealers Dannelse af den menneskelige Forstand, og Erfarings-
Vejen heller ikke kan lede os til et sikkert Begreb om Filosofi, saa bliver kun een eller to af ovenanførte Veje for os at betræde.

En Tanke, eller Tankesamling, som efterhaanden danner sig i Forstanden ved mange foregaaende Virkninger af de højere Forestillingskræfter, f. Ex. ved bemærkede og i Hukommelsen bevarede Følger af Slutninger, som ere grundede paa en Mængde indsamlede Erfaringer, ved disse Følgers Sammenligning med hinanden indbyrdes, med Sindets og Menneskets adskillige Forfatninger, en saadan Tanke er en Frembringelse

i og af Sindet, som det gjør til sin bestandige Ejendom, og hvoraf det benytter sig, naar det dömmet om forekommende, enkelte og specielle Objecter, og naar det skal skjelne een Art af Ting fra en anden. Den er uden Tvivl det, de gamle Filosofer have kaldet *προληψις*, *anticipatio*, *prænotio*, det, Socrates i sine Discusser altid havde Hensyn til, for at vise, om en Paastand kom overeens dermed, eller streed derimod. Den er et Slags *Forerfarings Begreb*, i det mindste sammenligningsviis, og naar man henfører den til, og anvender den paa, sildigere og nyere Tænkings Objecter; men den kunde maaskée ogsaa være Forerfaringsbegreb i den absolute og strængeste Bemærkelse, hvorom vi siden skulle faae Lejlighed at erindre noget mere. At den er et blot characteristisk Begreb, sees af denne Forklaring selv.

I dette Kapitel ville vi stræbe at fremstille og udvikle *Forerfaringsbegrebet om Filosofien*; stræbe at finde, hvad der kan og bör tænkes ved Filosofi, för man endnu har betragtet noget allerede eksisterende System; *derefter* ville vi undersøge, hvad nogle af de fortrinligste filosofiske Skolers Formænd saavel i de ældste som senere Tider för Kant have holdt for at være Filosofi (til vort nærværende Öjemed behöves ej at udbrede sig til alle, hvilket heller ikke her var gjörligt); derved banes Vejen til *endeligen* at indsee, med hvad Ret man troer Filosofiens og dens Begrebs saa sildige Oprindelse.

§. 10. Antage vi, at den menneskelige Kundskabs hele Masse bestaaer af 2de Hoveddele, hvoraf *den ene* ihenseende til dens Indhold og umiddelbare Herkomst ikke er vort tænkende Væsens særegne Frembringelse, men paa en eller anden Maade given og leveret os enten af udvortes Tings Virkning

paa, og Forhold til, os, eller af indvortes i os oprundne Forandringer, i begge Tilfælde en os uvæsentlig Erhvervelse, som ligner et Forraad af indsamlede, raae og endnu ubenyttede, Bygnings-Materialier. *Den anden Deel* derimod er udelukkende viis den menneskelige Aands eget Værk, enten en Bearbejdning af de leverede Materialier, deres Ordning og Formgivning, eller Fostre af dens blotte Tænkning, og altsaa Dannelser, som ikke indeholde noget af de givne Materialier, ingen Tinktur have faaet af Sandseligheden. Antage vi denne Kundskabens Inddeling, saa er der ingen Tvivl paa, at den Kundskab, som skal kaldes vor Filosofi, jo maa høre til den sidste Deel. Filosofien maa være det menneskelige Sinds eget Værk; blot at høre, see eller ved nogen Sands paa dyrisk Viis at modtage Indtryk, paa mechanisk Maade at fornye det forhen modtagne, er ligesaa lidet at filosofere, som det var at filosofere, om man ved højere Aanders Indgydelser imodtog ganske fremmede og overmenneskelige Kundskaber. Det ene var for lidet til at være Filosofi, det andet for meget til at være menneskelig Filosofi. At filosofere er at virke, og at virke selv. Kunde det bevises, at disse tvende Hoveddele af Kundskaben vare uadskillelige i Mennesket, saa maatte et ved Sindets Selvvirkning udbragt Resultat af begge være det, man burde tænke ved Filosofi.

§. 11. *Det første, almindeligste og uomtvistede Kjendemerke paa Filosofi* er altsaa dette, at den er det menneskelige Sinds eget Værk, en Frembringelse af dets højere Tænkning; og paa *Filosofering*, at den ligeledes er Sindets Selvvirkning, Menneskets højere Tænkning.

Men hvilke ere de Virksomheder, hvorved Sindet frembringer dette Værk?

De blot sandselige og dyriske Forestillinger ere saa stærkt bundne og hæftede til individuelle Indtryk af de sandsede Objecter, at om nogen Virksomhed i eller ved dem yttres, saa er den saa liden og ringe, og af saa stor Naturnödvendighed, at den ej fortjener at kaldes andet, end en Tilbagevirkning (reaction) paa Legemets bevægede Organer. Saadanne Forestillinger kunne altsaa ikke ansees for et Værk af Sindets Selvvirksomhed, hvortil uden Tvivl fordres, at Sindet paa en eller anden Maade gjør sig lös fra Indtrykkene, at hverken det selv eller dets Tænkning fængsles af, fæstes til, og bliver staaende ved, disse allene. Denne *Lösgjörelse* er vor Aands egentlige Værk, med den begynder, i den fortsættes, vor menneskelige højere Tænkning; dens Forretninger (Acter) ere mange og höjst forskjellige; for at kjende dens og deres Beskaffenhed, ville vi nævne de fornemste, saavidt muligt, i den Orden, som vor Aands Natur medfører.

Först skjelner Sindet en Fornemmelse, Forestilling, fra en anden eller flere, erholder Klarhed og Bevidsthed om udvortes Ting. Det gjør derved sine Forestillinger om dem til *Bemærkninger*; det seer i större eller mindre Grad Objecternes Uovereenstemmelse (Forskjellighed, Ulighed); allerede i det spæde Barn er det *at skjönne*.

Derpaa følger en anden Act; det mærker Overeenstemmelse (Eenshed, Lighed) imellem de skjelnede Objecter, kaster et Blik ud over Ensternes (Individernes) Mængde, sammenligner dem, og derved generaliserer sine Forestillinger. Denne Act forudsætter den först benævnte; Overeenstemmelse, som saadan, indsees ikke, för man har et Slags Bevidsthed om, at der ere flere Objecter end eet.

Siden efter tænker det sig de forskjellige og sammenlignede Ting, som forbundne, sammenhængende, eller som uforbundne, usammenhængende; det tænker Aarsag og Følger; det gjør sig *Erfaringer*, d. e. Omdømme om nødvendig Sammenhæng imellem bemærkede Ting; det slutter et af et andet.

Under disse Forretninger faaer Sindet Anledning til at løse endnu et Baand, at betage de udvortes Sandser deres Eenehersken; det vender sig ind ad imod sig selv, forlader Udenomstingene, skuer i sit Inderste. Det var et lykkeligt Öjeblik, da Sindet förste Gang blev noget vaer i sig selv og paa dets egen Grund. Kunde maaskee erindrede Drömme dertil have givet Anledning? Med denne Opdagelse begyndte *Selvbevidstheden*, dette Menneskets fornemste Særkjende fra de blotte Dyr. Saaledes blev det indvortes, endskjønt det ligger Mennesket nærmest, sildigere bemærket, end det Udvortes.

Sindet kan *nu* betragte sig i Afsondring fra Tingene uden om, beskjeftige sig med sig selv, finde inden i sig ligesom en ny Verden; det kan eftertanke og udgrunde Maaderne, paa hvilke saavel den indvortes, som udvortes Sandning i Almindelighed skeer o: finde de rigtige Begreber om *Tid* og *Rum*; Maaderne, som det ligesaa nödvendigen og almindeligen bruger, naar det forstaaer sig paa (dømmer om) de sandsede Objecter; Maaderne, paa hvilke det oplöfter sin Tænkning til oversandselige Ting, Moralitet, Gud, Frihed, Udödelighed, og grunder sin Ret til at troe deres Tilværelse. Begrebene om disse Virkningsmaader, og hvad deraf kan sluttes om dets egen Formaaenheds Grændser, om Kundskabens Værdi og Gyldighed, ere især et mærkværdigt Stykke af Sindets Værk.

I disse Skridt gaaer Sindet frem efter visse i dets Natur fastsatte nödvendige Regler, og de Kundskaber, det der-

ved erholder, ere ligesaa nødvendige, som Reglerne; men foruden denne Virkemaade har det endnu en anden, hvori saadan Nödvendighed ikke finder Sted, og hvorover det selv er raadigt. Det kan af flere indseete mulige Tilfælde, af flere forskjellige Handlemaader, udmærke sig, og af Hoben udtage, eet eller een; det kan uden Naturtvang forflere, formindske, sammensætte, adskille, omsætte de Forestillinger, det har i Eje, og ved denne Handling ligesom skabe nye Objecter, nye Verdener, det kan *vælge* og *digte*.

§. 12. Den menneskelige Aand viser i disse Forretninger en Virksomhed, en Lösrivelse og Fjernelse fra det sandelige, over hvis Resultater den selv maa falde i Forundring; den gaaer i sin Tænkning f. Ex.

- 1) fra det individuelle og meest indskrænkede til det videre udstrakte og almindelige:
- 2) fra det hensynsløse ved Tingene til deres mangfoldige Hensynsbeskaffenheder (fra det absolute til det relative).
- 3) fra det Udvortes til det Indvortes.
- 4) fra det, som hentes fra Objecterne til det, som kommer af Sindet selv og af dets ejendommelige Virke- eller Modtage-Maader (fra det objective og materiale til det formale og subjective).
- 5) fra det sandelige til det oversandselige.
- 6) fra det foranderlige til det uforanderlige, fra det uvilkaarlige, det ufrie, til det vilkaarlige og frie. Men hvo er i Stand til ret at tælle og opregne alle dens første eller sidste, smaa eller store, Skridt?

§. 13. I *Filosofiens første Kjendemærke indeholdes et andet*, nemlig dette, at Filosofien maa være et Slags Forerfarings Kundskab (Kundskab a priori). Det, som er Sindets eget Værk, og skal anvendes af den Filosoferende paa Objecter for hans Tænkning, kan i Anvendelsens Öjeblik ikke være kommen fra disse Objecter, thi ellers var det ikke Sindets Værk, og det var ikke at filosofere om Objecterne; det maa altsaa have været i Sindet tilforn (för Anvendelsen), ligemeget om det i sin første Oprindelse er kommen fra Erfaring, eller ikke.

Enten nu Objecterne höre til den Kundskabs Deel, som er den Filosoferende given, eller til den, han selv har tilvirket sig, selv dannet eller digtet (§. 10, 11.) f. Ex. de ovenomtalte Grændsebegreber og fuldendte Idealer, om disse kunne findes af Mennesker (§. 8, 11), saa skeer Filosoferingen om dem ved Hjelp af disse forhen i Sindet liggende Begreber og Principier; men dog er Filosofien allermeest subjectiv, allermeest Forerfarings-Kundskab, naar Sindet selv har dannet baade sine Objecter og de Begreb og Grundsatser, det anvender paa dem; da er alting af Sindet selv, alting subjectivt, intet er af Erfaring.

§. 14. Saadanne af Sindet selv dannede Objecter, som ere blot Tænkings-Fostere, og fölgelig intet mere, end Tanker, ikke Ting uden for Tankerne (res), kan man kalde *ureelle Objecter*, saa længe man ej har *realiseret*, eller for saavidt man ej kan *realisere* dem, d. e., vise, at de ere, eller bör ansees for at være, meer end Tanker. Imod dem sættes *reelle Objecter*, som ikke skyldte Tænkningen allene det, de ere.

§. 15. Nogle af de urelle Objecter ere *Sindet nödvendige*, d. e., oprinde i Sindet for saavidt det virker efter Love, hvortil dets Natur er bunden. De ere nödvendige Virksomheders nödvendige Følger; enten maatte Sindet slet ikke virke, ikke virke med Fyrighed og Vedholdenhed nok, eller det maatte finde paa sin Vej, og staae stille ved, disse Tanker; til dette Slags höre ikke allene ovenomtalte Grændsebegreb (§. 8.), men og en stor Deel af de övrige Begreber, som ved Sindets Oplöftelse fra det Sandselige (§. 11) erholdes. At alle urelle Tanker ikke ere saaledes nödvendige, behöver neppe at anmærkes. (See sidstanförte § 11 i Slutningen).

§. 16. Endeligen saa kunne Objecter, som Sindet behandler, baade de selvdannede, og de ikke selvdannede, være *vigtige og magtpaaliggende*, meer eller mindre, for Sindet selv, for hele Mennesket, eenligt eller i Selskab betragtet, eftersom de mere eller mindre fordres af, komme overeens, staae i Sammenhæng, med Menneskets Natur og Bestemmelse, dets Omständigheder og Forhold til andre Ting.

§. 17. Sindets nödvendige Begreber, Principer, Objecter, Öjemeed, kunne ikke andet, end være det vigtige, naar det eengang er blevet sig dem ret bevidst. Ved Begrebene og Principerne tænker det alting, med dem beskjeftiger det sig stedse; til Öjemedet drages, og til Objecterne ledes, det i sin Tænkning ideligen, beundrer disses Storhed eller Dybhed eller Fjernhed, og det destomeer, jo meer det vender sin Eftertanke til dem. Dets Videlysts Tilfredsstillelse, dets Beroligelse i alle Tider, udspire af, og grunde sig paa, disse Begrebs Udfindelse, rigtige Betragtning og Anvendelse.

§. 18. Vi kunne nu indsee flere Kjendemærker paa Filosofi, og nøjere bestemme, hvad Beskaffenhed dette vor Aands Værk maa have, naar det skal fortjene Navn af Viisdom.

Det blot vilkaarlige, det digtede, det ubetydelige, det alske og uvisse i Kundskaben hörer ikke til Viisdom; altsaa maa Filosofien ikke være et blot vilkaarligt Værk af den menneskelige Aand, ikke et vildt Spil af Indbildningen, Viddet og Digtekraften, ikke et Foster af en misledet og vildfarende Fornuft, som forløber sig i det uendelige, eller drejer sig i en ævig Sirkel. Filosofiens Lærdomme maa være Sindets nødvendige Værk; de maa være sande og velgrundede, uforanderlige og gyldige for alle, som eje menneskeligt Sind, menneskelig Forstand og Fornuft. Filosofiens Stemme maa enhver Fornuftig kunne höre og forstaae, finde dens Lærdomme værdige at bifaldes, og dens Bud at adlydes. Denne *Nödvendighed* og *Almengyldighed* er *Filosofiens 3die Kjendemærke*. I Digt kunne Viisdommens Bud og Lærdomme vel være indhyllede, men Hyllet og Svöbet (Omslaget) er ikke Viisdommen selv. Det staaer i vor Magt, om vi ville filosofere eller ikke; men det staaer ikke i vor Magt, at faae ved Filosofering ud, hvad vi ville. Maalekonstneren kan vilkaarligen danne sig i Tankerne utallige Figurer af det Rum, som svæver ham for Öjne, vilkaarligen forelægge sig til Betragtning hvilken Figur, han vil, han kan filosofere om den, men allene det nödvendige i hans Resultater er Filosofi.

§. 19. Kunde det tænkes om noget nödvendigt og almeengyldigt Værk af den menneskelige Aand, at det ikke var Mennesket vigtigt og magtpaaliggende, ikke i sig selv ædelt og godt, saa var man ej beföjet til at kalde det Viisdom. Da

Mennesket forener i sig en dobbelt Natur, saa maa ved Viisdom dets hele Naturs Fuldkommenhed, den moralske og fysiske, kunne befordres. *Høj Vigtighed og upaatvivleligt Værd, ægte Moralskhed og Ædelhed er altsaa den Aede nödvendige Egenskab af Filosofiens Bud og Lærdomme.*

§. 20. Det menneskelige Sind kan anvende sine Forerfarings-Begreber og Grundsætser paa ureelle Objecter, paa blotte Tankefostre. Det kan gaae fra Tanke til Tanke, lægge Tanke til Tanke, og saaledes opstille (opføre) hele Systemer om Objecter, som udenfor Tankerne hverken ere til, eller paa nogen Maade kunne være til. Ikke vil man regne sligt til Filosofi og Viisdom? Det kunde være enten uanvendeligt og ubrugbart i Livet, eller ikke sikkert anvendeligt; maaskee en tvetydig Tanke-Övelse, der ligesaasnaart ledte Sindet til forfængelig Vidskab, som til Viisdom. *Filosofiens 5te Egenskab bliver altsaa denne, at den maa handle om, og angaae, Objecter, der enten ere reelle, eller kunne realiseres.*

§. 21. *Filosofien skal for det 6te være et vel ordnet Helt af Kundskaber; Viisdom fordrer i sine vigtige Bestræbelser ikke allene Opsøgelse af paalidelige og sikre Grunde, men og behörig Mængde af Kundskaber, Ordentlighed i sammes Forbindelse, Fuldkommenhed i Formen, ligesom i Materien (§§. 16, 17). Viisdom skal hos den, som söger, eller allerede besidder, lærd Kundskab, og altsaa hos Filosofen, være Viden-skab, (videnskabelig Kundskab).*

Af denne Character og af det, som §. 18 er sagt, følger, at Filosofien ej kan være Sværmeriets Værk, og, om Filosofen er Sværmer, at han da ej er det, som Filosof. Ved

Sværmer forstaaer jeg den, hvis Indbildnings og Passioners Heftighed sætte ofte en larmende og vild, altid en uregelret, Handlemaade i Stedet for en rolig, vel oplyst og vel bestyret Fornufts Virksomhed.

§. 22. Samle vi disse Kjendemerker, hvilke alle indsees *deels* deraf, at menneskelig Filosofi nødvendig maa være den menneskelige Aands (Fornuftens og Forstandens) eget Værk, *deels* af den Tanke, man ligesaa nødvendigen maa gjøre sig om Viisdom, saa finde vi, endog uden først at eftersee Filosofernes Forklaringer og Systemer, Begrebet om, og Udsigt til, en Videnskab, som fortjener Navn af Filosofi, og om hvis Mulighed ikke kan tvivles: *Filosofien* maa være en videnskabelig Kundskab, den menneskelige Aands eget, nødvendige, højvigtige, reelle eller realiserlige Værk, og, som Følge af alt dette, en Forerfarings og almengyldig Kundskab. *At filosofere* er altsaa, at vise, eller bestræbe sig for at vise, hvad Forstanden og Fornuften nødvendigen maa dømme og slutte om Ting, som høre til Viisdom.

Efter denne Udvikling af Filosofiens Begreb strækker Filosofering og Navnet af Filosof sig meget vidt. En Mathematiker, Fysiker, Anthropolog (Menneskekjender) kunne ligesaa vel som Moralisten, Fornuft-Theologen, Logikeren og Metafysikeren, gjøre Fordring derpaa, og deres egentlige Beskjeftigelse, enhvers i sit Fag, er idel Filosofering. Det er mærkværdigt, at uagtet de i §. 1. omtalte Vanskeligheder, gives der dog en prolepsis om Filosofi, hvori alle komme overeens. Denne kan da ikke andet end være en naturlig og nødvendig Affödning af vore højere Kræfter. Men Filosoferne ligne Lærlingerne ved et Konst-Akademi, som staae omkring, arbejde

og tegne efter, en i Midten af dem opstillet Model; deres Syn er ikke lige skarpt, deres Agtpaagivenhed og Flid ikke lige stor, og den Eenes Standpunkt er ikke som den Andens. Nogle Arbejde er derfor mindre treffende, Andres mere, Alles forskjelligt.

Andet Kapitel,

hvori vises, at Filosoferne för Kant virkeligen have havt et Begreb om Filosofi og tilvejebragt en Videnskab, som begge komme overeens med Forerfarings Begrebet.

§. 23. Filosofien har i sin første Begyndelse ikke fornægtet den Deel af Forerfarings Begrebet, som passer til Barnheds Alderen. Hvad enten de Kundskaber, hvormed den først og meest beskjeftigede sig, vare moralske og politiske, eller fysiske, matematiske og astronomiske, saa har den for deres erkjendte Vigtigheds Skyld sögt dem. Vare end disse Kundskaber blotte Fragmenter af Lærebygninger, som kunde opføres, og siden virkeligen bleve opførte, saa vare de alligevel Sindets eget Værk. De, som i Kundskab stode paa et højere Trin, end Mængden, Mænd af Erfaring og Klogskab, alle Slags Kunstnere, bæredes med Navn af *Vüse*. *m)* Erfaringen, hvorpaa deres Konst og Klogskab grundede sig, var mange igjentaagne og bedöimte Bemærkningers Ihukommelse og Generalisering *n)*, og altsaa Resultat af en ikke liden Selvvirksomhed

m) Cic. Quæst. tuscul. 5, 3. Scheffer de Philos. ital. p. 35.

n) Aristot. Metaph. I, I.

(§. 12). Derfor kalder Strabo *o*) Homerus Filosof; Afranius kunde efter Gellii Beretning *p*) sige, at Erfaring er Viisdommens Fader, og Hukommelsen dens Moder. Grækerne kunde anprise deres 7 store Mænd, som Viise. I et ubestemmeligt stort Tidsrum bestod Viisdommen kun af Strötanker, eenlige Lærdomme og Maximer; den var ikke andet, end Stykværk; man forstod endnu ikke at inddele de samlede Materialier i Klasser, ikke at ordne dem under visse almindelige Grundsætser, ikke at opføre sammenhængende Lærebygninger. Denne *Filosofiens Alder* kan altsaa kaldes *usystematisk*; i den var ingen egentlig Filosofi endnu til, og intet fuldstændigt Begreb om Filosofi fundet. Aristoteles siger *q*) om de første Filosofer, at de ikke gik videnskabeligen til Værks, og syntes enten ingen videnskabelig Kundskab at have havt, eller kun en meget ringe; han ligner dem ved uövede Stridsmænd, som fare af Sted uden Orden, men dog slaae dygtige Slag.

§. 24. Paa dette lave Trin kunde Filosofien ikke staae altid og hos alle. Naturen har stemt ethvert fornuftigt Væsen saaledes, at det formoder Aarsager til de bemærkede Tildragelser; den har indplantet det Drivt og Lyst og Trang til at eftersöge disse Aarsager; men en opmærksom Tilskuer af det, som skeer i den fysiske og moralske Verden, vil ofte befinde sig i den Forfatning, at see Begivenheder, hvilke han ikke venter, og hvis Aarsager han af sin indsamlede Erfarings Forraad forgjeves söger at opdage; ofte vil han finde sig standset i disse Begivenheders Forklaring, d. e., han vil blive sat i

o) I Begyndelsen af hans Geografie.

p) Noct. attic. 13, 8.

q) anførte Sted 4 Kap.

Forundring, og denne *Forundring* vil opvække ham til videre Undersøgelse. Fra Forundring have derfor Plato *r*), og Aristoteles *s*) hentet en fuldkommen Viisdoms Foranledning. Plato siger: "for Filosofen er Forundring en mærkelig Sindsforfatning; thi Filosofien har ingen anden Begyndelse havt, end den; og ganske artigen har han forstaaet at gjøre Sløgtregister, som sagde, at Iris var født af Thaumas." Filosofien, er dette Naturens skjønne Sarsyn. Paa denne Maade kunde Kundskaben høre op at være fragmentarisk, og hos et Folk, som Grækerne, maatte den det nødvendigen; samme Forundring, som første Gang opvakte den Videlystne til at eftersøge een Begivenheds Aarsag, bragte ham ogsaa til at gjøre dette oftere, at stige fra Aarsag til Aarsag, indtil han enten i sin egen Erfarings Forraad, eller ved sin Fornufts Slutninger fandt en Aarsag, hvorved han kunde ende sin Undersøgning. Hans Aands Værk (thi Aarsagers Udfindelse og Indsigt i Begivenhedernes Forbindelse er Aands Værk) fik derved Orden og Sammenhæng med højere og fjernere Aarsager, og en Grundighed, som de følgende Tider skulde gjøre fuldkomnere. *Filosofiens systematiske Alder* tiltraadte.

§. 25. Om den systematiske Filosofies Begyndelse hos Grækerne taler uden Tvivl Seneca i et Fragment, som Lactantius *t*) har opbevaret os. Senecas Ord ere disse: "fra Filosofiens første Opkomstes Tid ere endnu ikke 1000de Aar forløbne; Menneskeslægten levede altsaa i mangfoldige Aarhun-

r) Theætet. pag. 76 edit. bipont.

s) Metaph. 1, 2.

t) Instit. div. 6, 16.

”dreder uden Fornuft. Meningen er, Menneskene levede uden at efterforske Tingenes fjernere Aarsager, og uden at ordne Kundskaberne under disse Aarsager. Paa Grund af Senecas Ord regner Lactantius Filosofiens Oprindelse fra Thales, som levede i det 6te Aarhundrede før Christi Födsel, og altsaa næsten 700 Aar før Seneca. Vel anmærker een af Lactantii Udgivere z), at Seneca her ikke kan have meent Thales, som för hans Tid kun havde levet 700 Aar, men enten Homers eller de ugræske Folks Filosofi; men Lactantius har uden Tvivl dog Ret; Homerus levede fulde 1000 Aar för Seneca, som desuden ikke vil tilstaae ham Navn af Filosof. Seneca siger jo og, at 1000 Aar ikke endnu vare forlöbne (nondum sunt mille anni, ex quo etc.). Af de Opfindelser og Meninger, som tillægges Thales, synes det og rimeligt, at han har behandlet Filosofien, som Videnskab, hvortil för ham intet Spor findes hos Grækerne, og heller ikke hos andre Folk. At Forundringen hos dem ej havde gjort samme Virkning, som hos Grækerne, synes selv ikke lidet forunderligt.

§. 26. Men fra hvad Tid man end regner den systematiske Filosofies Oprindelse hos noget Folk, saa er det dog vist, at dens Opfindere maa ved *Filosofi* have forstaaet Indsigt i Begivenhedernes Aarsager og förste Grunde, eller Bestræbelse för at faae denne Indsigt. I Senecas ovenanförte Fragment sigtes til dette Begreb om Filosofi, og paa andre Steder i hans Skrifter v) siger han udtrykkeligen, ”at den bestaaer i at kjende ”guddommelige og menneskelige Ting, og deres Aarsager.”

z) Dufresnoy edit. paris. T. 1. p. 230.

v) Epist. 89.

Cicero og mange andre før og efter ham have gjort sig samme Begreb om Filosofi. Aristoteles *x)* beretter om Thales og de övrige gamle Filosofer, "at de alle have undersøgt Tingenes "første Aarsager, men at de fleeste af dem bleve staaende ved "de materielle Aarsager", d. e., ved at vise, af hvilken Grund-Materie Tingene efter deres Mening vare oprundne. Man kan altsaa ansee dette Begreb om Filosofi for characteristiskt i Almindelighed, og for det ældste af alle tydelige, og tillige for det almindeligst vedtagne; det ligger Forundringen, Filosofiens Fremhjælperinde, nærmere end noget andet; Filosofien har bestandigen beholdt denne Character, og maatte beholde den; thi ugrundet, eller ikke vel grundet, Kundskab kan umuligen være Viisdom; om end denne Character ikke nævnes udtrykkeligen i nogles Forklaringer, saa indeholdes den dog paa en skjult Maade i dem, eller i det mindste forudsættes. Da de ældste Viise ansaae Tingenes Grundmaterie for ævig og nödvendigen virkende, endog i Hændelsen selv, saa troede de, at Filosofiens Lærdomme derved maatte erholde Fasthed og Nödvendighed; om Lærdommenes Vigtighed kunde de heller ikke tvivle, da de intet ringere angik, end hele Naturens Oprindelse.

§. 27. Noget yngre end Thales var Pythagoras af Samos. Ved ham bekom uden Tvivl Filosofien ikke allene en

x) Metaph. 1, 3. Eller hvo der har været Forfatter af denne Bog. Dog troer jeg, at Aristoteles selv er Forfatteren; thi i det 5te Kap. beræber han sig paa et Sted i sine fysiske Skrifter, som handler om Parmenides, Melissus og Xenophanes, hvilket Sted virkeligen findes i den 1ste Bogs 2det og 3die Kap. af Acroas. physic, som af alle ansees for ægte aristoteliske. I Buhles Gesch. d. Philos. 2. Theil p. 333 fradømmes denne Bog Aristoteles.

fuldkomnere Form, men ðg større Omfang *y*); den filosofiske Tænkning tog en højere Flugt, og fik en Kraft, hvis Virkning spores i de seneste Tider; ved ham blev ogsaa filosofisk Handling og Tænkning nøje knyttede til hinanden. Pythagoreerne skal have forklaret *Filosofien* snart ved en Pønsning paa at døe, snart ved Beskjæftigelse med at opdage det Reelle og Sande; snart ved Bestræbelse for at ligne Guddommen. Udtrykke vi dette med egentlige Ord, saa er efter deres Mening den *Filosof*, som bestræber sig for at rive Sindet løs fra det sandselige og forgængelige, d. e., at svække eller ophæve Sandsernes Herredømme over Forstand og Villie, (deri bestaaer den Død, hvorum de tale, men saadan Død er Liv og Virksomhed); at opløfte Sindet til Betragtning af, og Handling efter, ævige og uforanderlige Ting og Goder, hvilke de troede at være ene reelle og virkelige, og derved omsider at faae Lighed med Guddommen; det første er Vej til det andet, og det tredje er Maalet, hvortil begge skulle føre. Hvo mærker ikke her Overeenstemmelse med det, som oven er sagt om Sindets Lösgjørelse og dens adskillige Skridt (§. 11, 12)? Som Hjælpemiddel til at opløfte Sindet over det forgængelige og foranderlige, og at skaffe Reenhed i Tænkningen, gjorde de en Brug af Tal, hvilken nu ikke er os ret bekjendt. Brugte de Tallene blot til Indklædning for, og Oplysning om, Tankerne? Eller ansaae de dem for alle Tings første, reelle Grunde (*ἀρχαί*), som et Slags Elementer? Aristoteles siger *z*), at de betragtede Tallene (*ὡς ὕλην*) som Grundmaterie, eller, som om de vare Grundmaterie. Dette Udtryk er altsaa noget tvetydigt. Et andet Sted *a*)

y) Cic. Qvæst. tuscul. 5, 4.

z) paa sidst anførte Sted.

a) Anførte Bogs 5 Kap.

opregner han mange Tilfælde, baade i moralske og fysiske Ting, hvori de gjorde Brug af Tallene. Hvordan end denne Brug har været, saa stemmer den vel overeens med deres Filosofies ovenanførte Öjemed; thi afsondrede Tal (Tal in abstracto) indeholde intet grovt sandseligt, og ethvert Tals Væsen er uforanderligt, ævigt, nödvendigt, dets Grændser ere paa det nöjeste bestemte. De synes bekvemme til at afbilde Tingenes reelle og uforanderlige Natur, om hvilken Pythagoras lærte, at den med Flid burde betragtes af Viisdommens Elskere *b*). Vare Tallene kun Billeder, saa bestod dog Filosofien, efter Pythagoras, i det, som ved disse Billeder betegnedes, og som i dem skulde betragtes, altsaa uden Tvivl i noget, som lignede, eller gav Anledning til, det, Plato siden kaldte Ideer; vare de meer end Billeder, saa er denne Mening ligesaa uforstaaelig, som den Selvstændighed, nogle troe at være af Plato tillagt Ideerne. For at befordre og bestyrke Sindets ypperligste Lösgjørelse, moralsk-praktisk Reenhed, betjente de sig af udsögte og mærkværdige baade Sinds og Legems-Övelser. Af alt dette kan uden Tvivl sluttes, at Pythagoreernes Begreb om Filosofi indeholdt Begrebene om Sindets Lösrivelse fra det sandselige, dets Selvvirksomheds höje Beskjeftigelse, om Lærdommens Forerfarelighed, formeente faste Begrundelse, Nödvendighed, Vigtighed.

§. 28. Ligesom Pythagoras i sin arithmetiske Metafysik meente at finde fast Grund for Filosofiens Lærdomme, saaledes have og alle de, som efter hans Tid kaldte sig Filosofer, sögt, men paa forskjellige Maader, at erholde Fasthed for de-

b) Samme Bogs 3 Kap.

res Systemer. Nogle *c)* have gjort alt det, som er til, og som ellers bliver adskilt og deelt i uendeligen mange Substanser og Aksidenser, Aarsager og Virkninger, til eet eneste, i sig selv indviklet, ævigt, nödvendigt, uforanderligt og ubevægelig Væsen. For dem er Eet Alt, og Alt Eet (*ἓν καὶ πᾶν*), hvilken Mening synes at have faaet af Spinoza den højeste Grad af Forfinelse. Andre, som saae, at alle S sammensætninger i vor Verdens Egne vare underkastede idelige Forandringer, uophörlig Ebbe og Flod, antogee eet eller flere, efter faste Love virkende, overalt adspredte, ævige Grundvæsner, hvoraf det foranderlige var bleven til. Andre sögte endog i Hændelsen selv Grunden til deres formeente Filosofi om Verdens og dens Deles Oprindelse. Ved Hændelsen, meente disse, maatte, efter de af Ævighed bevægede og omsider sammenstöde Atomers uendeligen mange Forsög, dog eengang nödvendigen en lykkelig Forbindelse skee, og derved fremkomme Former og S sammensætninger, som kunde vare ved, og vedligeholde deres Arter; her fandt de da ogsaa noget vedvarende, fremvirkende, med Hændelsen selv bestaaeligt, som de lagde til Grund for deres underlige Bygningstheori. Saavel det ene som det andet af disse Partier synes i al denne Forskjellighed, og med alle deres falske Forudsætninger, dog at have havt ovenanförte Filosofiens Særkjender for Öjne.

Men hvorledes, maatte man spørge, kan Aarsagers Undersögelse have Sted i de Mænds System, som göjöre alt til eet uforanderligt og ubevægeligt? Aristoteles *d)* svarer: "hvor der 'er kun eet eneste, og det saaledes beskaffent, som de sige, "der er ingen förste Grund (*ἀρχή*), thi förste Grund förer det

c) Aristotel. *Acroas. physic. l. I. c. 2, 3, 4, og Metaph. 1, 5.*

d) *Acroas. physic 1, 2.*

”med sig, at der er noget, eller nogle, hvortil den er Grund.” Man kan lægge til, at der da heller ikke er nogen virkelig Filosofi. Sceptikerne kunne ligesaa lidet have nogen egentlig Filosofi; vil man kalde hine Pantheisters Grublen, og disse Tvivleres Sögen, et Slags Filosofering, saa maa man sige, at de første med al deres Anstrængelse fandt noget, som ikke var Filosofi; og at de sidste anstillede deres Leden og Eftersögen saaledes, at de derved aldrig kunde finde Filosofi.

§. 29. Meest af alle Gamle, hvis Skrifter ere komne til os, fortjene Filosofiens store Lærere, Plato og Aristoteles, vor Opmærksomhed. Deres vidtomfattende, gennemtrængende, opfindsomme Aand er det lettere at beundre end begribe. Hvad Filosoferne for dem havde udfundet, det kjendte de, og vidste at bruge det, som Selvtænkere og skabende Genier. Vi ville see, hvad disse overordentlige Mænd have forstaaet ved Filosofi.

Ingen, saavidt man veed, har för Plato, og hidintil maaskee ingen efter Plato, anbefalet et højere Ideal for Filosofien, end han. Ikke allene indbefattede han i dens Omfang, meer end nogen för ham, men för alle dens Sandheder hentedede han og Rettesnor, Mönster og Kundskabs Grund fra den guddommelige Forstand selv, og af dens ævige, uforanderlige, altid bestaaende, alfuldkomne Ideer om enhver Klasse af Ting og Tings Beskaffenheder. Menneskets Sind har efter hans Mening erholdt medfödde Gjenparter (Aftryk) af disse guddommelige Ideer *e*), kan af dem og ved dem, uden Erfaringens Bidrag, kjende Tingene saadanne, som de i sig selv og i deres Inderste ere, i det Sted man ved Erfaringens Hjelp kun fore-

e) Morainvillier d'Orville Philos. platon. T. 1. p. 113 og foreg. T. 2. p. 46 og fölg.

stiller sig Tingenes Udsider, det tilsyneladende og forgængelige ved dem. Den, som stræber efter at kjende disse høje Mönstre eller Originalbilleder, den, som dömmet enkelte Gjenstande og Tilfælde efter dem, som styrer sine Handlinger og Opførsel efter dem, som altsaa indretter det menneskelige efter det guddommelige, ham holdt Plato for *Filosof*. Kundskaben bliver paa denne Maade det, den bör være, fast, urokkelig, nödvendig, ævig, vidt omfattende, ægte og reel, ligesom dens Originaler, d. e., den bliver Videnskab, altsaa modsat blot Formodning (Meningskundskab), der er ligesaa foranderlig og indskrænket, som de sandelige Ting og Beskaffenheder, hvoraf den tages, og hvorom den handler. Uden at kjende Ideerne, og at ledes af dem i Omdømme og Handlinger, d. e., uden at være *Filosof*, kan ingen ret styre Staten, ingen vel indrette Livet, uden dem kan intet sandt og rigtigt tænkes, intet godt og hæderligt foretages. Disse Ideer skal man altid have for Öjne, henføre alting til dem, og ligne Malere, der arbejde efter de rigtigste og fuldkomneste Mönstere. De, som ingen Kundskab have om disse eene sande og ægte Mönstere, kunne ikke ansees for andet end blinde, og de, som ikke kunne rette sig efter dem, for udelige til stor og ypperlig Daad. *f*)

§. 30. Man har havt meget at erindre mod disse platoniske Ideer, deres Meddelelses Maade, Oprindelse med Mennesket, og det paa dem grundede Begreb om Filosofien. Man har kaldet Plato Enthusiast, og sagt, at han gjorde Luftspring.

f) Næsten alt dette findes i Begyndelsen af Platons 6 Bog om Staten, hvor han har samlet Resultaterne af foregaaende vidtløftige Undersøgelser. Man kan derved sammenligne Diog. Laert. 3 Bog Segm. 63 edit Meibom.

Med Föje kunde dette bebrejdes ham, dersom alt skal forstaaes egentligen og efter Bogstavet, og for saavidt han talde om Menneskets Ideer i en saa høj Tone, tillagde dem overmenneskelig Oprindelse, og deres Mönstere en Særskilthed, som var eller kunde ansees for Selvstændighed (Substantialitet). Aristoteles *g*) siger, at Socrates ikke ansaa disse almene Ideer for særskilte Væsner, men at Platonikerne gjorde det. Vilde man med nogle Fortolkere ikke forstaae denne Selvstændighed ganske egentligen, saa kunde Platos Udsagn om Ideerne og deres Nytte indeholde følgende Mening: Om enhver Art af Natur-Ting i Verden, enhver Indretning i det selskabelige Liv, enhver Dyd og Fuldkommenhed, er et største og højeste, paa alle individuelle Tilfælde i større eller mindre Grad anvendeligt, Begreb muligt; i den guddommelige Forstand er det virkeligt, og Kopier deraf kunne have Sted i den menneskelige. Slige Begreb skal Filosofen eftersöge, deri skal han studere, og naar han har fundet og ret gjenneamtænkt dem, skal han efter dem danne sig selv og ethvert Værk, hvormed han, som Filosof, beskjeftiger sig. Dersom dette har været Platos Mening, hvo vil da ikke ligesaa meget beundre hans høje og ædle Tanker, som beklage, at en menneskelig Filosof er lidet i Stand til at opfylde denne Fordring. Plato kunde nu, ligesom Pythagoras, sige, at *Filosofien* er en Pönsen paa at döe *h*), nemlig fra Sandsernes Herredömme, fra Udyd og den ufilosofiske Mængdes Ufuldkommenhed; han kunde kalde *Filosofering* Sjelens Overførelse fra en mörk og Natten lignende Dag til en Dag, hvori Tingene sees, som de ere, og i fuldt Lys. Dette sidste og flere uegentlige Udtryk anføres af Tenne-

g) Metaph. 13, 4.

h) Macrobius in somn. Scip. pag. 64 seq. edit. bipont.

man. *l)* Plato kunde med større Føje, end Pythagoras, sige, at saadan Filosofies Öjemed er at ligne Guddommen.

§. 31. Man har troet, at Pythagoreernes Tal, og Maade i Tal at indklæde filosofiske Begreb, have givet Anledning til de platoniske Ideer. *k)* Ogsaa taler Plato i Begyndelsen af *Epinomis l)* med Henrykkelse om Formuen at tælle, og ved Tal at bestemme Tingenes Forhold, som det, hvorved Fornuftten især viser sin Styrke. Hvad Under da, at Tallenes Brug har været agtet saa höjt i Filosofien og til Filosofering?

Men Platos Ideer ere uden Tvivl noget meer og større, end de pythagoriske Tal. Idealer om Tingenes bestemte Arter, ifald de kunne have, vilde gjøre Tænkningen rigere og betydeligere, end det ved disse Arters almindelige Udtryk ved, og Sammenligning med, Tal kunde skee. Plato har uden Tvivl prøvet paa at forøge sine Formænds Opfindelser, og Videnskaben vandt i det mindste saa meget derved, at man blev gjort opmærksom paa Spørgsmaalet om Idealers Brug og Værd i Filosofien.

§. 32. Har end Plato fejlet i at give menneskelige Ideer en guddommelig umiddelbar Oprindelse; har han end fordret for meget af Filosofen, da han böd ham danne sin Filosofies Lærdomme efter Guddommens Ideer, og at være forvisset om hines sande Overeenstemmelse med disse; kan end hans Mening om Idealers Eenebrug i Filosofien omtvivles, saa

l) Syst. d. plat. Philos. 1 Th. S. 237. Anm.

k) C. Fr. Brücker in notis ad Scip. Aquiliani libr. de placitis Philos. ante Arist. p. 63.

l) Vol. 9. edit. bipont. pag. 244. seqv.

er det dog vist, at han i sit Begreb om Filosofi har villet lægge alle ovenanførte Kjendemærker; vel synes det, at Plato ikke kunde holde Filosofien for det menneskelige Sinds eget Værk, da den i alt skulde være formet efter et andet Væsens Ideer; men disse Ideers Kopier ere, efter hans Mening, i det menneskelige Sind, de ere dets medfødte Ejendom. Platos Filosof har altsaa Ideerne i sig selv, som Filosof danner han sig selv og sin hele Tænkning efter dem. Sandserne tilskrev Plato intet i filosofisk Sandheds Indsigt, men Sindet og dets Kræfter alt. Hans Ideer kunne ikke indgydes af Sandse-Verdenen; Filosofien bliver da Sindets eget Værk, og med det samme et Forerfarings-Værk. Saadan Ideernes Herkomst medfører deres Forerfarelighed. Denne Karakter er af Plato given stærkere, end af Pythagoras, den er dreven til Guddommelighed. Alt unødvendigt og foranderligt i Kundskaben, al Uvidenskabelighed, al blot Formening blev paa denne Maade udelukt fra Filosofien, hvis eneste Rettesnor Ideerne burde være. Filosofi er hos ham Videnskab i Ordets ædleste og meest fuldkomne Bemærkelse. De vigtigste Sandheders Opdagelse og Erkjendelse, det moralske og højeste Godes Efterhigen og Tilvejebringelse for det menneskelige Liv, er Filosofens Idræt og hele Beskæftigelse.

§. 33. Aristoteles forkastede Platos Mening om Ideerne; han skriver *m*) om dem, som forsvare disse, "at de bruge poetiske, forblommede og højtravende Udtryk, og fylde Öret med tom Lyd"; han maatte altsaa tænke langt anderledes om Filosofi end Plato. Nogle af hans Fortolkere sige, at Undersögelse

m) Metaph. I, 7.

om Tingenes Aarsager *n*), andre, at Sandhedens Randsagelse *o*), er, efter Aristoteles, Filosofens egentlige Forretning. Disse Begreb bestaae godt med hinanden; men de synes begge alt for almindelige, meest det sidste, og kunne neppe af Aristoteles være anseete for rigtige Definitioner, eller for andet end sande Satser. De komme begge for i hans metafysiske Skrifter 2 Bogs 1 Kapitel. Skulde, som nogle mene *p*), ingen almindelig Definitions Formular findes i de Skrifter, vi nu have af Aristoteles, saa kan det dog vel ikke fejle, at naar man veed, hvad han forstaaer ved Viisdom, man da og kan vide med Vished, hvad han har tænkt ved en Viisdoms Elsker. Vi ville derfor af hans uomtvistede Skrifter underrette os om det første, for at forvisses om det sidste. *Viisdom i den strængeste Bemærkelse* defineres i hans ethiske Skrifter *q*) til Nicomachus ved "stræng Videnskab (*επιστημη*) om, og Forstand (*νους*) paa Ting, som efter deres Natur ere de ypperligste (*τιμιότατα*) af alle." Men hvilke ere disse *ypperlige* og vigtige *Ting*? Hvad er *stræng Videnskab* og hvad er *Forstand*?

Kort foran havde han sagt, at der gives Ting, som ere meget guddommeligere end Mennesket, og til Exempel derpaa anført Verdens, for vore Öjne aabenbarligen fremstillede, Dele. Andre Steder *r*) nævner han 3 Slags Substanser, hvorom de theoretiske Videnskaber skulle handle, 1) en Substans, som er ubevægelig og evig; 2) en Klasse af Substanser, som ere bevægelige, men dog evige og uforkrænelige, for saa-

n) Fonseca in Arist. Metaph. Proemii pag. 19.

o) Patricii Discus. peripat. pag. 164, 168.

p) Buhle Gesch. d. Philos. 2 Th. 369.

q) 6 Bogs 7 Kap.

r) Acroas. physic. 2, 7. et Metaph. 6, 1.

danne ansaae han Himmellegerne; 3) en, som bestaaer af Ting, der baade ere bevægelige og forkrænelige, dertil regnede han alt det, som har Sted under Maanen. Herpaa grundedes hans Inddeling paa theoretisk Filosofi i Theologi, Astrologi (d. e. Theori om Himlen), Fysik. s) I de 2 første Klasser indeholdes intet andet end *ypperlige* og vigtige Ting, hvormed den Viise beskjeftiger sig; i den 3die Klasse ere kun nogle saadanne, som vi strax skulle see.

Den Viises Kundskab om de ypperligste Ting bör være *Videnskab i strængeste Bemærkelse*, d. e., Kundskab om absolut uforanderlige, nødvendige, evige, uoprundne Ting, Kundskab, som sluttes af sande, absolut første og umiddelbare (d. e., Beviis ubehövende), altsaa meer bekjendte, Grunde og Aarsager. Disse Aarsager ere 4re Slags *t*): 1) Det, som gjør, at Tingen er det, den er, nemlig Tingens Grundvæsen, kalder han den *formale Aarsag*; 2) den Materie, hvoraf Tingene bestaae, den *Materiale*; 3) det, ved hvis Virkning Tingen er, den *virkende*; 4) det, hvorfor Tingen er (Öjemedet med Tingen), *Öjemeds-Aarsagen*. Han siger fremdeles, at Videnskab og stræng beviist Slutning maa være, saa vidt muligt, (med denne Indskrænkning sigter han til Theologien) Kundskab om det almindelige ved Tingene, at dette almindelige er nødvendigt, langt borte fra det sandselige, altsaa af Naturen og i sig selv för dette. *u*) Fölgeligen er dette *Almindelige* noget ypperligt og vigtigt, som udspirer af den 3die ovenanförte Klasse; den Viise skal da og gjøre sig dette bekjendt; det er ikke nok för ham at kjende Tingene i deres Individualite allene.

s) See Jac. Thomasi Historia metaph. p. 70. N. 5.

t) Ethic. Nicomach. 6, 4, og Anal. poet. 1, 2 og 10. Edit. Buhlii.

u) Anal. post. 1, 2, og Ethic. Nicom. pag. 66. edit. Rachelii.

Endeligen saa skal den Viise have *Forstand* paa de Ting, hvormed han, som Viis, har at gjøre. Efter Aristoteles *v*) er det Forstanden, som leverer den Viise de første Grunde (*αρχαί*) til hans strænge Videnskab; den, siger han, saavel som den strænge Videnskab, lærer altid Sandhed og fejler aldrig. Den theoretiske Fornuft kan have 5 Fuldkommenheder: 1) stræng Videnskab, 2) Kunst, 3) Klogskab, 4) Forstand, 5) Viisdom. Kunst, Klogskab og selve Viisdommen (naar denne har med unödvendige og foranderlige Ting at gjøre), kunne fejle, skjönt dette ikke er nogen Nödvendighed, men skeer tilfældigviis, Kunst og Klogskab have altid med unödvendige Ting at gjøre, Viisdommen kun undertiden; fölgelig kunne hine (Kunst og Klogskab) ingensinde lære os første og nödvendige Grunde, og i nogle Tilfælde heller ikke denne (Viisdom). Den strænge Videnskab, som skal bevise af første og nödvendige Grunde, har ikke disse Grunde i sig selv, men maa hente dem andesteds fra. Af de 5 bliver da Forstanden allene tilbage, hvorved den theoretiske Fornuft kan erholde saadanne Grunde.

§. 34. Af dette Begreb om Viisdom kunne vi nu see, hvorledes Aristoteles vil have Stræben efter Viisdom, *Filosofi*, defineret. I een af de anförte *x*) Böger siger han og, at Anaxagoras og Thales, og saadanne flere, kaldtes med Ret Viise, fordi de besadde Kundskab om overvættes store (*περιττα*) förundringsværdige, vanskelige og overmenneskelige Ting (*δαιμονια*). Dog maa her vel mærkes, at denne af Aristoteles saaledes beskrevne Viisdom ikke er al Viisdommen, og Stræben

v) Eth. Nicom. paa anf. Sted, sammenholdt med Andronici Rhodii Paraphras.

x) Eth. Nicom. 6, 7.

efter den ikke hele Filosofien, men kun en Deel deraf, den nemlig, som efter hans Tid fik Navn af *Metafysik*, som indeholder Theologien og de nyeres Ontologi. Aristoteles selv kaldte den *förste Filosofi* (Viisdom af förste Rang), fordi den handler om de ypperligste Ting paa den meest videnskabelige Maade. I den övrige Filosofi antog han en *Viisdom af 2den Rang*, men dog og Viisdom. Dertil henförte han Astrologien; Fysiken og Moralen, hvis Objecter han ansaae for mindre höje og mindre ypperlige. Samme Begreb om Viisdom og Filosofi i den strængeste og ængeste Bemærkelse forekommer i det 1 og 2 Kap. af hans metaphysiske Skrifter 1 Bog; Hvilken Overeenstemmelse med erkjendte, ægte aristoteliske Skrifter bestyrker det, som tilforn (§. 26) er sagt om denne Bogs Ægthed.

§. 35. Hvad de Dele af Filosofien angaaer, som ere af 2den Rang, saa fordrer Aristoteles ogsaa i dem videnskabelig Kundskab, men han tager Ordet *Videnskab* her ikke i saa stræng Bemærkelse, som den, der har Sted i hans förste Filosofi. Han siger udtrykkeligen *γ*), at Beviserne ikke maae fordres strængere, end Videnskabens Natur, og Materien, tillader det. At den, som nöjedes med Rimelighedsbeviis hos en Mathematiker, og den, som fordrede stränge (apodiktiske) Beviis af en Veltaler, havde begge lige Uret.

Ville vi nu generalisere Begrebet om förste Filosofi, ved at abstrahere fra Videnskabelighedens störste Strænghed og Objecternes höjeste Ypperlighed, saa erholdes en *Definition paa Viisdom og Filosofi i Almindelighed*, som uden Tvivl er ægte aristotelisk, nemlig denne, at den er en, til Objecternes

γ) Eth. Nicom. 1, 3-

Natur passende, videnskabelig Kundskab om, og Forstand paa, ypperlige og vigtige Ting; eller, hvilket er det samme, en Videnskab af förtse Grunde om Ting, som ere ypperlige i sig selv, og vigtige for Mennesket.

Det kunde synes som Aristoteles ikke har anseet Mathematiken og Logiken for egentlige Dele af Filosofien, eftersom han ej udtrykkeligen nævner dem iblandt de ovenanførte, og ingen af dem har substantielle Ting til umiddelbart Object, da den ene beskjeftiger sig med at finde Størrelser, den anden med at finde Sandhed. Aristoteles ansaa den ene som forberedende til alle filosofiske Videnskaber, den anden som Redskab, der i dem alle, ogsaa i Mathematiken, behöves; begge, for saavidt de betragtes uden Anvendelse paa bestemte Objecter, grundede han paa Modsigelsens Grundsats, hvilken hörer til hans förste Filosofi. De ere saaledes forbundne med den, og erholde derved en hæderlig Plads iblandt Filosofiens Dele. Hans Definition paa Filosofi i Almindelighed passer ogsaa paa dem. At ansee en Videnskab for Filosofi, og tillige som Redskab og forberedende til de övrige Filosofiens Dele, kan meget vel bestaae tilsammen.

§. 36. Det er i denne Undersögelse af Vigtighed at vide, *hvorfra Forstanden*, efter Aristoteles, *henter sine förste og umiddelbare Grunde*, hvorpaa al Videnskab, saavel den strængeste, som mindre stränge, skal stötte sig. Vel siges i de metafysiske Skrifter 1 Bogs 1 Kap. udtrykkeligen: "at al Konst og al Videnskab erholdes af Menneskene ved Erfaring", men vi ville heller af 2 Steder i hans upaatvilede Skrifter underrettes om denne Sag. I hans förste (tidligere) analytiske Skrifter 2) 1 Bogs 30 Kap. S. 269 og fölgende i Buhles Udgave

2) Analytica priora.

siges: "Det tilkommer Erfaring at levere enhver Tings første Grunde, f. Ex. Erfaringen om Himlens Indretning den astrologiske Videnskabs; thi efter at være tilstrækkeligen underrettet om Fænomenerne har man fundet de astrologiske Beviser, og ligeledes forholder det sig med enhver anden Konst og Videnskab, saa at naar man veed, hvad der ved enhver Ting er at mærke, saa maa man færdigen kunne lægge Beviserne for Dagen; Dersom intet er forbigaaet i Henseende til det virkelige historiske ved Tingen, saa have vi, hvoraf man kan finde og fremlægge Beviis for alt det, der lader sig bevise, og om noget ikke lader sig bevise, da at gjøre Rede for dette." I hans senere analytiske Skrifter a) 2 Bogs sidste Kap. S. 619 vises, hvorledes Erfaring og det Almindelige i vor Kundskab oprinder af enkelte Bemærkninger. "Af Sandsning kommer Hukommelse, af Hukommelse, som ofte igjentages om et og samme, kommer Erfaring; thi mange Hukommelses-Acter udgjøre een Erfaring; men af Erfaring, eller af alt det Almindelige, som hviler (ligger) i vor Sjel, af Eenheden ved Fleerheden, af det, som i alle disse Fleere er eet og det samme, deraf er første Grund til Konst og Videnskab." S. 620 siges: Det er klart, at vi paa ingen anden Maade kunne faae Kundskab om første Grunde, end ved Induction; Ved den er Sandsekraften Aarsag (*εμπροσθεν*) til det almindelige i os." S. 321. "De første Grunde ere os meer bekjendte, end det, der bevises, — — om dem kan egentlig Videnskab ikke have, Forstanden er den, som indseer dem." Erfaring og Opregnings-Slutning (Induction) ere altsaa efter Aristoteles Kilderne, hvoraf og hvorved Forstanden öser de første Grunde til al theoretisk Filosofi. At han giver den praktiske Filosofies Grund-

a) *Analytica posteriora.*

satser samme Oprindelse, kan sees af hans Ethik 1 B. 3 Kap., sammenlignet med 2 B. 2 Kap. "Det ædle (hæderværdige), siger han, og det retfærdige, er saa mangeformigt og ustadigt, og saa let at tage Fejl af, at det synes oprundet af Lovgivernes Villie, og ikke af Naturen; man maa altsaa her søge at vise det sande paa en mindre stræng Maade og udkastsviis, og sige derom, hvad der oftest finder Sted (d. e. hvad der er meest almindeligt), og lade sig nøje med Følger af samme Beskaffenhed." Hermed kan Aristoteles ikke have meent nogen anden Kundskab, end den, som Erfaring begrunder. Han siger og, at unge Mennesker, formedelst deres Uerfarenhed i Livets Tildragelser, ikke ere Politikens rette Lærlinger (bekvemme til at høre Forelæsninger over Politiken); han oplyser dette med Exempler af Læge- og Styrmands-Konsten.

§. 37. Da Aristoteles saaledes holder Erfaringen for Kilden til al Filosofi, saa spørges, om Filosofien efter ham kan være en Forerfarings-Kundskab, og, ifald den kan det, hvad han da forstaaer ved *Forerfarings-Kundskab*. Af det 9de Kap. i hans Bog om Kategorierne, og af hans Metafysiks 5te Bogs 11 Kap., hvor han forklarer Begrebene om det *foregaaende* og *efterfølgende* (πρῶτον καὶ ὕστερον), sees, især af det sidste Sted, at han deler det *foregaaende* (og ligeledes det efterfølgende) ind i 2 Hovedklasser:

Til den *første Klasse* hører det, som kaldes saaledes formedelst Hensyn til noget, der i enhver Art er først, og til en bestemt Begyndelses Termin, f. Ex. til Tid, Sted, en Bevægelses eller Virksomheds Udspring, en vedtagen Orden, til Tingens Værdi og Ypperlighed; hvilken sidste Bemærkelse han

dog paa det først anførte Sted siger, at være Sagen mindst vedkommende;

Til den *anden Klasse* henfører han det, som uden Hensyn til noget vist bestemt Første kaldes saaledes. Denne Klasse har 2 Arter under sig, nemlig:

a) Det, som er *foregaaende* (eller efterfølgende) *i vor Kundskab* enten *efter Fornuften* eller *efter Sandserne*. Han anfører iblandt andet til Exempel herpaa, at det almindeligere er efter Fornuftens Forestilling for det individuelle, men at dette efter Sandserne er for hiint.

b) Det, som *af Naturen og i sig selv* er foregaaende (eller efterfølgende); han definerer denne sidste Art saaledes: "Naar 2 Ting (vi ville her kalde dem *A. B*) ihenseende til deres Følge efter hinanden ikke kunne forvexles med hinanden, ikke sættes i hinandens Sted, og det befindes, at naar den ene (*A*) antages (sættes), saa antages ikke nødvendig den anden (*B*), men naar derimod *B* antages, at *A* da nødvendig maa antages, saa er *A af Naturen för*, og *B følger af Naturen efter.*" Her kan da det ene (*A*) være uden det andet (*B*), men dette ikke uden hiint. Paa denne Maade, siger han, er Subjectet för dets Beskaffenhed, det mulige för det virkelige, eet för to, en Deel för det Hele." Han siger videre, 1) "at det, som er i noget foregaaende, ogsaa er foregaaende, og det, som er i noget efterfølgende, ogsaa er efterfølgende. 2) At det, som i vor Kundskab er foregaaende eller efterfølgende, ogsaa kan paa nogen Maade henføres til det, som er saaledes af Naturen. 3) At Aarsagen eller Grunden til noget er för det foraarsagede eller begrundede, endskjønt ingen af dem sætte (anmælde) hinanden indbyrdes. (Dette synes han at erindre, som et Tilfælde, hvor-

paa hans ovenanførte Definition ikke lader sig ligefrem anvende. 4) At Plato ligeledes har inddeelt det foregaaende og efterfølgende i det, som i vor Kundskab, og det, som af Naturen er saadant." Efter Plato og Aristoteles er altsaa den *Kundskab af Naturen foregaaende*, som, og for saavidt den, forholder sig saaledes til en anden Kundskab, at den kan antages og have Sted, uden at denne nödvendigen antages og har Sted, men denne ikke, uden at hiin; Man kunde ogsaa sige, at den Kundskab ere foregaaende, som ikke anmelder en anden, men anmeldes af den; og at den derimod er efterfølgende, som anmelder en anden, men ikke anmeldes af den. Om foregaaende Kundskab siger Aristoteles *b)* udtrykkeligen, "at den er i og for sig selv bedre, meer videnskabelig, og, i det mindste for forstandige Mennesker, bekjendtere, end den efterfølgende, og at man derfor maa bruge den i Definitioner" *c)*, d. e. uden Tvivl, at Definitioner maa bestaae af den.

Efter Aristoteles og i Fölge hans Mening om den menneskelige Videnskabs Oprindelse, kan foregaaende Kundskab ikke være för al Bemærkning og Erfaring; men kun för denne eller hiin individuelle Bemærkning, dette eller hiint enkelte Tilfælde, hvorum nu dömmes; den har kun *Forerfarelighed* (Priorité) *i en vis Henseende*, og er intet andet, end en almindelig, ved Afsondring af Erfaring erhvervet, Kundskab, af hvilken Filosofen, som Filosof, betjener sig. Den er en Prolepsis af det Slags, som oven er beskrevet (§. 9).

b) Topic. 6, 4, i Buhles Udg. p. 283.

c) l. cit. p. 285.

§. 38. Dertil hörer da det bekjendte Register paa Tanker, som Aristoteles kaldte *Kategorier* (Navne-Klasser). De ere almindelige Prædikater (Benævnelser), som Filosofen har for Objecter, hvorom han kan dømme, Prædikater, hvoraf altid nogle kunne og maae anvendes paa enhver Ting, som vi skulle siges at forstaae os paa; de udgjøre Forstandens hele Tankeforraad, men kun i Almindelighed; thi ethvert af dem har adskillige speciellere under sig.

Aristoteles tæller 10 saadanne Almindelige, nemlig: Alt det, Forstanden kan dømme bekræftende eller nægtende, og Filosofen altsaa sige, om Noget, er, at det tænkes enten 1) som *Substans*, eller, hvis det ikke kan tænkes som Substans, da, 2) som noget, der *virker* eller 3) *modtager Virkning* (lider), som noget der 4) *har Størrelse*, 5) *Qualité*, 6) *Hensyn til noget andet*, 7) *er paa et vist Sted*, 8) *i en vis Tid*, 9) *har en vis Orden i sine Dele*, og 10) en vis *Maade at besidde* (have) *noget paa*. De 2 sidste udelader Aristoteles undertiden, naar han opregner sine Kategorier; uden Tvivl fordi de synes mindre vigtige, end de övrige, eller maaskee at kunne henføres til nogen af de andre. Han anseer disse 10 Begreb som Filosofiens Elementer, hvoraf Forstanden ved Abstraction af mange Erfaringer, og ved Induction, har sat sig i Besiddelse. Filosofien, som er, og bestaaer, af dem, kan da efter den aristoteliske Theori kaldes en Forerfarings-Kundskab.

§. 39. Hvad Formular Aristoteles end kan have brugt til at definere Filosofien, saa sees dog af det, som nu er viist, at i hans Begreb om Filosofi indeholdes, eller forudsættes, alle Filosofiens Særkjender. Den kan ikke andet end være Sindets eget Værk, thi baade for at indsee og finde de almin-

delige Begreber og første Grunde, og for at slutte af, og ordne, samme, behöves megen Brug og Bearbejdelse af Selvvirksomhedens adskillige Formuer; Disse virke efter væsentlige og faste Regler; Aristoteles erklærede derfor og sine første Begreber og Grunde, og det, som rigtigheden deraf sluttet, for nödvendige og almindelige, og delvise til stræng Videnskab. Men de ere dog intet mindre end absolut almindelige og nödvendige, da han henter dem fra Erfaring og Induction af Erfaring. Af disse Kilder kan saadan Kundskab aldrig öses. Plato indsaae dette, og sögte en anden Kilde; Descartes, Leibnitz og Kant ligeledes. Vi skulle i det följende anföre de 3 sidstes Tanker herom, og see, paa hvad Maade enhver af dem söger at give Filosofiens første Grunde fuldkommen Almindelighed og Nödvendighed. Filosofien har efter Aristoteles ypperlige og vigtige Ting til sine Betragtningers Formaal; den behandler dem alle paa videnskabelig Viis, i större eller mindre Grad af Stræng-
hed; den har endeligen og en vis Slags Forerfarelighed.

§. 40. Skjönt Begrebet om *Aarsag og Grund* ikke udtrykkelig nævnes i den aristoteliske Tanke-Tabel, men ligger i, eller forudsættes af, Begrebene om at *virke* og at *modtage Virkning*, saa er det dog næsten det vigtigste og videst udstrakte af alle; hvilket uden Tvivl er Aarsag til, at de ældste Filosofer og Aristoteles selv, og mange andre efter ham have brugt dette Begreb som Hoved-Character i Filosofiens Definition. Vi kunne nu bemærke adskillige Skridt, som i Aarsagernes Udfindelse ere gjorte: Aristoteles beretter, *d)* "at de ældste Filosofer först og meest undersøgte Tingenes materiale

d) Metaph. I, 4, sammenlignet med det foregaaende.

Aarsager; at man Tid efter anden har taget de andre Arter af Aarsager (hvorom s. 33 er talt) i Betragtning; saaledes siger han om Empedocles, at han kan ansees for den første, der har antaget virkende Principer, det ene til det Gode, det andet til det Onde; og om Anaxagoras, at, naar han i sin Afhandling om Verdens Oprindelse ikke kunde udfinde nødvendige Aarsager, tog han sin Tilflugt til en med Forstand begavet virkende Aarsag (*νοῦς*).” Skjønt de ældste Vise ikke udtrykkeligen handlede om formale Aarsager, saa maae de dog nødvendigigen have havt et Slags Forestilling om dem, i det de tænkte sig Ting af forskjellig Natur og Væsen. Pythagoras fandt i Tallene, og Plato i Ideerne, Tingenes formale Aarsager, som hos dem begge tillige vare Mönster-Aarsager (*causæ exemplares*). Aristoteles forkastede saadanne Mönster-Aarsager, men randsagede de övrige 4re Slags Aarsager. Til Öjemeeds-Aarsagerne vil han man i den practiske Filosofi skal have Hensyn *e*). De formale Aarsager fandt han ved Erfaringens og Afsondringens (Abstractionens) Hjelp i Tingene selv. Guddommelige Öjemeeds-Aarsager har man maaskee allersidst og i de sildigere Tider ret bemærket, og deels antaget, deels forkastet deres Brug i Filosofien.

s. 41. Næst efter det aristoteliske Begreb om Filosofi, troer jeg, man i denne Undersögelse bör betragte det, som Descartes, hvis Filosoferemaade i de senere Tider tildrog sig saa megen Opmærksomhed, har opstillet. Af hans Principia Philosophiæ, sammenlignede med en Epistel til deres franske Oversætter, hvilken findes foran ved disse principia i Slutnin-

e) Ethic. ad Nicom. 6, 5.

gen af hans i Frankfurt ved Mayn 1692 in 4to udgivne filosofiske Værker, og med en anden Epistel, som siden skal anføres, kan hans Filosofies Beskaffenhed, og hans Begreb om Filosofi, uden Tvivl bedst erfares. *Filosofi*, siger Descartes, er Bestræbelse efter Viisdom. *Viisdom* bestaaer ikke allene i Klogskab til Forretninger, men og i fuldkommen Videnskab om alt det, Mennesket uden Aabenbaring kan kjende, som kan reglere dets Opførsel i Livet, hjælpe til Sundhedens Vedligeholdelse og til alle Konstners Opfindelse. Til *fuldkommen Videnskab* udfordres, at den skal bygges paa Grundsatser, som ere 1) saa klare, at de ved behørig Agtpaagivenhed ikke kunne omtvivles, 2) saadanne, at alle andre Tings Kundskab dependerer af dem, at de selv kunne kjendes uden disse, men disse ikke uden dem; 3) at af disse Grundsatser Følgerne uddrages paa den meest indlysende Maade; kort: *Viisdom* er Kundskab om Sandheden af dens første Aarsager; denne Viisdoms Studering er *Filosofi i egentlig Bemærkelse*. Efter Descartes's Mening havde indtil hans Tid ingen været lykkelig nok til at frembringe saadan en Filosofi; ikke engang Plato og Aristoteles. Man ejede kun en *ringere Grad af Viisdom*, hvortil man ved 4re Trin kunde komme, 1) ved saa selvklare Begreber, at de faaes uden al Meditation, 2) ved Erfaring, 3) ved Omgang med andre Mennesker, 4) ved gode Skrifers Læsning. Til den Viisdom, som udgjör egentlig Filosofi behöves endnu et 5te og højere Trin, nemlig: den ovenbeskrevne fuldkomne Videnskab. Han opregner siden *den egentlige Filosofies Dele*. *Metafysiken* er dens første Deel; den indeholder Kundskabens første Grunde, hvortil henhöre Afhandlingerne om de guddommelige Egenskaber, om vore Sjeles Ulegemlighed, og om alle de klare usammensatte Begreber, som findes i os. *Fysiken* er

dens 2den Deel. Han ligner Filosofien ved et frugtbart Træe, hvis Rod Metafysiken, hvis Stamme Fysiken, hvis Grene alle andre Videnskaber ere, især Medicinen, Mechaniken, samt den højeste og fuldkomneste Ethik; af disse Grenes yderste Skud indsamles Træets Frugter.

De selvklaare Begreber, som findes i os, og som erholdes uden al Meditation, kalder han *tilfældeds* og *medfødte* (*notiones communes et innatas*); et andet Sted kalder han dem *oprindelige Bestanddele* af vor övrige Tænkning, og siger, at de ere meget faa i Tallet; han nævner iblandt disse Begrebene om *Tanke, Tilværelse, Vished, Tal, Orden, Varighed, Udstrækning, Figur*, et *alfuldkomment* og nödvendigt *Væsen* o. f. s. Af *Grundsatser* anförer han, som *medfødte*, disse: *Det er umuligt, at noget er, og tillige ikke er; gjort kan ikke blive ugjort; den, som tænker, maa være til, imedens han tænker; lægges ligestore til ligestore, saa ere Summerne ligestore; Intet kan ingen Egenskaber og Beskaffenheder have; af intet kommer intet; vi have en frie Villie* (her er Grunden til hans fuldkomne Ethik) o. s. v.

For at befries fra allerede fattede Fordomne, og bevarer fra nye, gav han den Filosoferende det *Raad*: I theoretiske Ting eengang i Livet at tvivle om Alt, som i mindste Maader kunde være uvist, d. e., at tilbageholde sit Bifald, indtil man kan bygge paa medfødte Begreber og evige Sandheder.

Den *förste Grundsats*, hvorfra Descartes gik ud i hans Filosofering, var denne: Jeg er ligesaa vis paa, at jeg er virkelig til, som at jeg tænker, naar jeg tænker; thi den Slutning staaer fast: Jeg tænker (d. e. jeg er mig bevidst om, at noget skeer i mig, f. Ex. at jeg sandser, indbilder mig, for-

staaer, begjerer, vil, afskyer etc. noget), altsaa er jeg til. Hans *anden Grundsats* var: Alt det, der indsees med ligesaa stor Klarhed, som min egen Tilværelse, er ligesaa sandt og vist, som den. Filosofen finder altsaa i sig selv Grunden til, og Maalestokken for, al Vished, nemlig: først antager han med fuld Vished sin egen Tænkning, samt i og med den de ovenanførte medfødte Begrebers og Satsers Virkelighed, deraf slutter han sit tænkende Væsens Virkelighed og Beskaffenhed, endeligen forskaffer han sig derved en ligesaa tilforladelig Vished om andre Tings Tilværelse og Beskaffenheder. Descartes søgte, f. Ex. af den medfødte Idee om et alfuldkomment Væsen at bevise dette Væsens Tilværelse og Egenskaber, og iblandt disse dets Sanddruhed, af denneigjen vor Kundskabs Sandhed, og Mulighed, at den Tvivl kan ophøre, som han ved al Filosoferings Begyndelse anbefalede. Legemernes virkelige Tilværelse meente han og kunde bevises, dels af vor medfødte klare Idee om Udstrækning i Længde, Brede, Dybde (hvori han satte Legemernes Væsen), dels af Guds Sanddruhed; thi vare Legemerne, hvorom vi have Idee, ikke virkeligen til, saa maatte et bestandigt Bedrageri i denne Henseende rejse sig fra Gud, hvilket ganske strider imod vort Begreb om hans Naturs Fuldkommenhed. f)

I Fysiken antog han ikke andre Principier, end dem, som i Geometrien have Sted. "Jeg tilstaaer, siger han, reent ud, at jeg ingen anden Materie erkjender for de legemlige Ting, end hiin aldeles delelige, figurerte, bevægelige, som Geometrerne kalde Störrelse, og som de antage til Object for deres Demonstrationer; at jeg slet intet andet ved den tager i

Betragtning, end hine Delinger, Figurer og Bevægelser; at jeg intet antager som sandt om dem (de legemlige Ting), uden det, som af hine almindelige Notioner, om hvis Sandhed vi ikke kunne tvivle, udledes paa saa indlysende en Maade, at det kan ansees for matematisk beviist." Antonius Le Grand g) holder derfor og Fysiken for Videnskab i strængeste Bemærkelse. Ihenseende til den legemlige Verdens og dens Systems Oprindelse, da forklarede han den ved visse antagne Hypoteser om Bevægelsen i den skabte Materie, og om 3 Slags derved dannede Materier. Den Moral, som han kalder den højeste og fuldkomneste, har han ikke udarbejdet.

§. 42. Til at kjende den rette Beskaffenhed af de medfødte Kundskaber og Kundskabs Dele, hvilke Descartes lægger til Grund for al Filosofi, tjener et Sted af hans Epistlers i Parts 99de Epistel S. 290, 291, hvor han nøjere og udførligere forklarer sin Mening, og svarer dem, som havde sagt, at vort Sind ikke trænger til saadanne Ideer og Axiomer, og at alle almene Ideer, som ere Sindet indprentede, komme af Bemærkning og Overlevering (observatione og traditione); hans Ord ere disse: "Jeg har aldrig skrevet eller dömt, at vort Sind trænger til *medfødte Ideer*, som ere noget andet, end dets Tænkeformue; men da jeg mærkede, at der vare Tanker i mig, som ikke kom af udvortes Objecter, heller ikke af min egen Villies Bestemmelse, men allene af den Tænke-Formue, som er i mig, saa har jeg, for at kunne skjelne Ideer eller Begreber, som ere hine Tankers *Former* (istarum cogitationum formæ) fra andre uden fra komne og frembragte (adventitiis

g) Instit. philos. part. 4. Art. 2 seq.

et factis), kaldet dem *medfødte*, paa samme Maade, som vi sige, at ædelt Sind er nogle Familier, visse Sygdomme, f. Ex. Podagra og Steen, andre medfødte, ikke fordi disse Familiers Børn plages af disse Sygdomme i Moders Liv, men fordi de fødes med et Anlæg (dispositione quadam) eller nær Mulighed til at faae dem. En skjønne Sammenhæng! fordi vort Sind ikke trænger til medfødte Ideer, men har nok i sin Tænkeformue allene, derfor komme alle vore almene Begreber af Bemærkning og Overlevering; ret ligesom Tænke-Formuen selv slet intet kunde udrette (præstare) og ingensinde fatte eller tænke noget, uden hvad den tager af Tingenes Bemærkning og af Overlevering, d. e. af Sandserne, hvilket er saa falskt, at tvertimod enhver, som ret agter efter, hvorvidt vore Sandser strække sig, og hvad det egentligen er, som fra dem kan komme til vor Tænke-Formue, maa tilstaae, at af dem gives os ingen saadanne Ideer om Tingene, som de ere, vi om dem ved Tænkningen gjøre os; saa at der intet er i vore Ideer, som jo er medfødt Sindet eller Tænke-Formuen, de Omstændigheder allene undtagne, som sigte til Erfaringen (ad experientiam spectant), at vi nemlig dømme, at disse Ideer, som vi nu have nærværende i vor Tænkning, henføres til nogle Ting uden for os, ikke fordi disse Ting have igjennem Sandseredskaberne sendt dem ind i vort Sind, men fordi de dog have sendt noget derind, som har givet det Anledning til, paa denne Tid meer end paa nogen anden, at danne dem ved en sig medfødt Formue; nemlig: ved Sandsernes Redskaber kommer fra de udvortes Objecter intet til vort Sind, uden nogle legemlige Bevægelser — — Men ikke engang Bevægelserne selv eller Figureerne, som ere oprundne af dem, forestilles (concupiuntur) af os saadanne, som de skee i Sandse-Redskaberne — — —

hvoraf følger, at selve Ideerne om Bevægelser og Figurer ere os medfødte, og desto mere maa Ideerne om Smerte, Farver, Lyd og sligt, være medfødte, at vort Sind ved visse legemlige Bevægelser Foranledning kan give sig dem (exhibere); thi de have ingen Lighed med legemlige Bevægelser. Hvad kan digtes urimeligere, end at alle almene Begreber, som ere i vort Sind, kunne oprinde af hine Bevægelser, og ikke være uden dem? Jeg ville gjerne vide, hvad det er for legemlige Bevægelser, der kunne danne i vort Sind et almeent Begreb, f. Ex. at Ting, som ere eens i eet og samme tredie, ere ogsaa indbyrdes eens etc., thi alle disse Bevægelser ere particulære, men hine Begreber ere almindelige, og have intet Forvantskab med Bevægelser, 'intet Hensyn til dem." Side 292 anvender han dette paa Ideen om Gud saaledes: "Der er ingen Tvivl paa, at jo Overlevering og Bemærkning ofte kan være en fjern Aarsag, som indbyder os til at agte efter denne Idee, og at gjøre os den nærværende for vor Tænkning, men at de ere nærmeste virkende Aarsager til dem, kan ingen sige, med mindre han troer, at vi slet intet kunne forstaae om Gud, uden allene, hvordan det Ord: Gud, er, eller hvordan den legemlige Figur er, som af Malerne bruges til at afbilde os Gud. Bemærkningen ved Synet frembyder for vort Sind ved sin egen Kraft intet, uden nogle Malerier, som bestaae af visse forskjellige legemlige Bevægelser; Bemærkning ved Hörelsen intet, uden Ord og Lyd; ved andre Sandser intet, som kan henfores til Gud — — — saa at alt det, vi foruden disse Malerier og Ord tænke som deres Betydning, forestilles os ved Ideer, der ikke komme andensteds fra, end fra vor Tænke-Formue, og ere derfor os *medfødte ved Formaaenhed* (potentia); thi at være i Formue er ikke at være i Virkelighed (actu), men i Formaaen-

hed, fordi det Ord: *Formue*, giver intet andet tilkjende end Formaaenhed.

§. 43. Descartes antager kun stræng videnskabelig Filosofi for egentlig Filosofi (§. 41). Denne er hos ham ligesaavel, som hos Plato, en forerfarelig Kundskab, da dens første Principier ere medfødte, evige Sandheder; han definerer disse Principiers *Forerfarelighed* ligesom Plato og Aristoteles (§. 37): Alle Tings Kundskab, siger han, dependerer af dem; de selv kunne kjendes uden disse, men disse ikke uden dem (§. 41). Han nægter aldeles deres Oprindelse af udvortes Objecter (§. 42), han holder endog Ideerne om Bevægelser, Smerte, Farver, Lyd, for medfødte, for saavidt de ere dannede af Sindet eller Tænke-Formuen selv, og saadant er, efter ham, alt endog i vore sandselige Ideer, undtagen Anledningen, som uden fra gives Sindet til selv at frembringe dem, og undtagen disse Ideers Hensyn til Ting uden for os, som give Anledningen. Det, som er sagt i Slutningen af §. 42, viser, at det kun er Formuen eller Formaaenheden, han i *egentlig Bemærkelse* holder for *medfødt*, men at Ideerne ikke uden *uegentligen* af ham kaldes saaledes. Ovenanførte Steder af hans 99de Epistel ere meget mærkværdige enten Forestillinger eller Rettelser af hans forhen yttrede Mening om medfødte Kundskaber. Deraf sees, at han giver vore Kundskaber en Subjecthed, som strækker sig meget vidt. Hvormed skal man dog ligne Sindets Adfærd i denne Henseende? Det gör meer end Strængene paa et musikalsk Instrument, som, naar de röres af Buen, danne Luftens Bevægelser og derved Lydene; meer end hine uforberedte Poeter (Improvisteurs), naar dem forelægges Materie og Anledning til at digte. Og overalt, hvad er det, *At faae Anledning*

af, eller at tage Noget af, Objecterne? Hvorfor kan det, som oprinder i Sjelen, ikke fuldkommen svare til eller ligne det, som skeer i Legemets Organer? hvorfor ikke ganske ligne de udvortes Objecter, deres Bevægelser og Virkninger? Kunne disse Spørgsmaale oplyses ved at svare: Umiddelbar forestille vi os kun Sjelens Reactioner og Reactions-Maader paa Legemets Organer, men middelbar Organernes Bevægelser og de udvortes nærmeste eller fjernere Objecter, som ere Aarsag til Bevægelserne. Disse Reactioner forestille vi os ikke een for een, men klyngeviis, og Mængde af dem paa een Gang; thi de udvortes Objecter virke paa os med mange Dele i hvert Öjeblik af deres Paavirkning. Vi kunne da ikke skjelne nogen enkelt Reaction af vor Sjel, altsaa ikke nogen enkelt Paavirknings Deel eller Bevægelse af de udvortes Ting og i vore Organer fra de övrige Reactioner og Bevægelser og Paavirkninger. Deraf kommer det, at vore Forestillinger vel maae indeholde noget, som passer til de udvortes Objecter, men og tillige noget, der passer til Organernes Bevægelser og til vor Sjels Reactioner; De ere altsaa sammensatte af meer, end af det, som findes ved Objecterne, hvortil vi henføre Sandsningen, og kunne derfor ikke ligne disse allene?

Hos Descartes er egentlig Filosofi ikke allene Sindets eget, men og dets nödvendige, Værk; De medfödde Ideer, hvorpaa den grunder sig, komme ikke uden fra, heller ikke af vor egen fri Villies Bestemmelse (s. 42). Paa denne Maade kan da hans Tænkning om Verdens Systems Oprindelse ikke være egentlig Filosofering; den grunder sig paa Hypoteser; og disse ere vilkaarligen dannede. Deres formeente, eller virkelige, Bekvemhed til at forklare Tingenes Oprindelse, kan ej give dem den Nödvendighed, de ikke have af Tænke-For-

muerne selv. Det, Descartes kalder Fysik, er ikke Fysik; men intet andet, end Rummets Behandling paa mathematisk Viis; den kan ikke være Stammen af det frugtbare Træ, hvorved han ligner Filosofien.

John Locke har i den første Bog af hans Skrift om den menneskelige Ferstand beviist, at ingen virkelig Kundskab er os medfødt, og erindrer med god Grund, at det er meget ubekvent og uegentligen talt, i Almindelighed at kalde Ideer og Kundskaber medfødte, fordi Formuerne, hvorved de erholdes, ere medfødte. Men Descartes har, i Følge hans derom givne Erklæring, ikke sagt, at nogen virkelig Kundskab er os medfødt, ikke heller gjort, som Locke synes at mene, al den Kundskab til Medfødt, til hvis Erholdelse vi have medfødte Formuer, thi han sætter det Medfødte udtrykkeligen imod det, som kommer af Villiens vilkaarlige Bestemmelse, saavel som imod det, der kommer uden fra. *Medfødt hos Descartes* er ikke andet, end det, som Sindet nødvendiggen danner af sig selv, og tages altsaa ikke i egentlig Bemærkelse.

Descartes stemmede overeens med alle hans Formænd deri, at han holdt det for Filosofens Hovedforretning at eftersøge Kundskabens og Tingenes første Grunde og Aarsager, og af dem at slutte alting; men han vilde ikke gjøre Brug af Öjemeds Aarsagerne, ej fordi han nægtede deres Tilværelse, men fordi han troede, at de ere saaledes skjulte i den guddommelige Viisdoms Dyb, at Mennesker ikke kunne udfinde dem: "Jeg søger, siger han, at forklare Effecterne af Aarsagerne, og ikke Aarsagerne af Effecterne." Öjemeds-Aarsager ere i sig selv Effecter. Intet Under, at han i Filosofien ej bygde paa guddommelige Öjemeds-Aarsager, da de ikke henhøre til de medfødte Ideer, hvorpaa al Filosofi efter ham grun-

der sig, og kunne ikke af dem paa en bestemt Maade indsees. Hos ham burde intet være egentlig Filosofi, uden det, som paa stræng videnskabelig Maade kunde vises at ligge i, og følge af, de medfødte Begreber og Sandheder, og at være anvendeligt paa Objecter, som forelagdes til Betragtning.

§. 44. Leibnitz grundede ogsaa Filosofien paa medfødte Ideer. I *Nouveaux Essais sur l'entendement humain*, i *Avant-propos* og *Afhandlingen selv* i Kap. fremsætter han sin Mening udførligen, og siger, at hans System er forskjelligt fra Platos, hvormed det dog har nogen Lighed, og fra Descartes, at det er modsat Aristotels, Gassendis og Lockes, skjönt disse indbyrdes vige fra hinanden, og dog ytrer han den Tanke, at Locke, denne Forskjel uagtet, maaskee ikke var af saa ganske modsat Mening; Han siger fremdeles, at hans ny System (nemlig om den forudbestemte Harmoni imellem Sjel og Legem) tjener til at forene Filosoferne för ham, og til at forklare adskillige af deres meest udmærkede Meninger.

Ved *medfødte Ideer* forstaaer han Begreber (notions) og Lærdomme, hvortil Sjelen oprindeligen indeholder Grund, hvortil Forstanden er Kilde, som komme altsaa af indvortes Principier. De ere skjulte i Forstanden og ligesom Dele deraf, skrevne i den med uudslettelige Characterer. For at sande og bifalde dem, behöover man ikke at söge Grund uden for os, men at betragte vor Kundskabs Natur; ofte er Betragtning af Tingens Natur ikke andet, end Kundskab om vor Forstands Natur; De komme ikke i Sjelen ved udvortes Tings Virkning paa os; Sandserne, Erfaring, Induction ere ikke deres Kilder. Udvortes Ting kunne, ved deres Virkning paa os, vel give Anledning til disse Ideers Opvækkelse i os, bidrage til, at vi

ved Opmærksomhed falde paa at tænke dem (at blive os dem bevidste), og at vi fatte dem ret; de kunne bestyrke og bekræfte dem, men paa ingen Maade levere os dem, heller ikke bevise os den ufejlbare, evige Vished, Nödvendighed og Almindelighed, de have; At give os en aldeles sikker Nödvendighed og Almindelighed er Forstandens og Fornuftens, ikke Sandsernes og Erfaringens, Sag. Det følger ikke, at det, som hidindtil er skeet, det, man hidindtil har erfaret, paa samme Maade herefter skal skee; De viiseste Mennesker lide ikke saa meget paa Erfaring, at de jo söge at indsee nogen Grund til et Factum, for at dömmе, om Undtagelser kunne finde Sted; Hvorledes det kan skee, og hvilke Grunde i den Henseende maa komme Erfaringen til Hjælp, viser han ved et Exempel i Fortalen til Nizolii Skrift de vera philosophandi ratione pag. 36.

Disse *Ideer* kalder han *rene* (pures), for saavidt de sættes imod Sandsernes Phantomer; han kalder dem *nödvendige*, for saavidt de sættes imod Gjernings-Sandheder (verites de faits), han nævner, som saadanne, Begrebene om at *være*, om *Eenhed*, *Substans*, *Varighed*, *Forandring*, *Virksomhed*, *Førestilling* (perception), *Fornøjelse*, om *Tallene* og om *Gud*; han lægger til, at der ere tusinde andre Objecter for vor Forstands Ideer. Foruden medfødte Begreber ere der og *medfødte Sættelser* og *Lærdomme*, saavel almindelige, som specielle, hvilke dependere af Ideerne, f. Ex. *Modsigelsens Grundsætning*, og den Sætning: *en Trekant er ingen Firkant*; thi alle Sandheder, som man kan uddrage af primitive medfødte Kundskaber, kan man endnu kalde *medfødte*; I Arithmetiken og Geometrien findes de især, ogsaa i Logiken, Metafysiken og Moralen.

Disse medfødte Ideer og Kundskaber ere ikke blotte

Muligheder, ikke blotte Formuer til at virke (facultés), eller til at modtage Virkning (capacités, puissances passives); vare de intet andet eller intet meer, saa kunde Forstanden ikke siges at være deres Kilde; de ere heller ikke i Forstanden, som virkelige Tanker eller Handlinger; thi Tanker ere Virksomheder, men de medfødte Sandheder kunne være i os, för vi tænke paa dem, og efterat vi have tænkt dem, og uden at vi maaskee i vor nærværende Forfatning faae dem i Tænkningen, ligesom Kundskaber kunne være i Hukommelsen, uden at vi altid virkeligen ihukomme dem. Men de ere medfødte, og i os, som Tilbøjeligheder, Anlæg, Færdigheder, som naturlige Kraftigheder (virtualités); vor Sjel er altsaa ikke tabula rasa. Han oplyser dette med Lignelse, tagen af en Marmor-Blok, hvori der ere Aarer, som ligne Hercules frem for nogen anden Figur; Hercules er da ligesom medfødt Marmoren, og kan fremstilles deri, endskjønt det koster Arbejde at opdage Aarerne og at rense dem ved Polering, efterat man har faaet det bort, som hindrede dem i at vise sig; den menneskelige Sjel er som denne Marmor med Aarer, ikke som en Marmor uden Aarer, den forholder sig til de medfødte Sandheder, som Marmoren til Herkuls Figur. Der er i den en Bekvemhed, en Præformation, som bestemmer den, og gör, at disse Sandheder kunne bringes ud deraf. Om disse medfødte Begreber siger han videre, at Forstanden støtter sig paa dem alle Öjeblikke, at de ere Ingrediencer i al vor Tænkning, dens Sjel og dens Baand, at uden dem kunde man paa ingen Maade komme til virkelig Kundskab om nödvendige Sandheder.

§. 45. Vi ville anstille en Sammenligning imellem Descartses og Leibnitzes medfødte Ideer, for derved at sættes i

Stand til at indsee, hvad Begreb Leibnitz kan have gjort sig om Filosofi, og hvad Forskjel, der er imellem begge Filosofers Begreb om denne Videnskab.

Baade Descartes og Leibnitz holde de medfødte Ideer for rene og forerfarelige i strængeste Bemærkelse; efter begge ere de grundede i Sindet og i Forstanden allene; de ere, ligesom Forstanden, nödvendige og almindelige for alle Mennesker, og altsaa evige Sandheder; begge Filosofer tilstaae, at de kunne foranlediges og opvækkes ved Sandserne, skjönt dette uden Tvivl strider imod Leibnitzes forudbestemte Harmoni. Hos begge ere disse Ideer Grunde til al Fornuft-Kundskab og Filosofi; Descartes kalder dem *Former* for vore Tanker om udvortes Objecter; Leibnitz siger, at de ere det, der besjeler al vor Tænkning, giver den Eenhed og Sammenhæng. Hvad Leibnitz siger om sine Ideer, at nogle af dem maaskee aldrig komme os i Tanke (i Bevidstheden), det samme kunde Descartes sige om sine; begge tillægge Sindet et Anlæg til dem; begge nægte, at de ere i os, som Yttrelser og Virksomheder; Leibnitz maa ansee de samme Begreber for medfødte, som Descartes, hvilket er intet Under, da al vor Kundskab efter ham maa være medfödt; de nævne og begge næsten de samme; endeligen saa have begge Filosofer samme Begreb om det *medföde*, skjönt ikke om Maaden, paa hvilken det er medfödt.

Men, Ligheden uagtet, ere dog deres medfødte Ideer meget forskjellige. Descartes ere faa i Tallet, med Leibnitzes forholder det sig meget anderledes; Descartes ere medföde ved Tænke-Formue og blot Formaaenhed, Leibnitzes ere meer end Formue og Formaaenhed; Descartes ere, saasnart de blive til, alle selvklare, og erholdes uden al Meditation, til de leibnitziske Ideers Opdagelse behöves undertiden Arbejde, ligesom

til at fremstille Herkuls Figur i Marmoren; Charactererne, hvormed de ere skrevne, ere ikke altid læselige, de ligne Lön-skrift (Kryptografi). Efter Descartes kan den menneskelige Sjel gjerne lignedes ved en Tavle, hvori intet er skrevet, men meget kan skrives, efter Leibnitz kan den det ikke; hvorledes Descartes Ideer ved Sandserne kunne foranlediges, og Sindet opvækkes til at frembringe dem, lader sig vanskeligen begribe, ifald han (hvorpaa man dog kan tvivle) selv havde opfundet, og, da han skrev den 99de Epistel (S. 42), antaget Hypothesen om Guddommens umiddelbare Bidrag (Systema assistentiæ s. causarum occasionalium), men efter Leibnitzes forudbestemte Harmoni, og Nægtelse af Legemets Virkning paa Sjelen *h*), er det ganske ubegribeligt.

§. 45. Der findes maaskee i Leibnitzes Skrifter ingen udtrykkelig Definition paa Filosofi i Almindelighed; den, som gives i Wolfs latinske Skrifter, og som af hans Efterfølgere blev antagen, kan ikke være brugt af Leibnitz, eftersom Wolf selv tilegner sig Opfindelsen deraf. Vilde derfor nogen vise, hvad Filosofi er hos Leibnitz meer end efter Ordets blotte Herkomst, saa maatte han underrette os om, hvad man, i Følge Leibnitzes Theori, havde at gjøre, for at blive sig bevidst om den Kundskab eller Kundskabs Elementer, som ere Sjelen medfødte, for at opvække denne til at fremdrage dem af sin egen Grund, til at opklare og sammenligne dem, slutte af dem og ordne det sluttede, ifald ellers nogen Opvækkelse kan have Sted, og alt dette formedelst Præformationen ikke maa skee af sig selv og i ödvendigen i de Subjecter, som ere forudbestemte

h) Leibn. Principia philosophiæ §. 7-11 apud Hanschium.

til at vorde Filosofer. Kunde vel Leibnitz have forstaaet ved *Filosofi* andet, end Sjelens Betragtning over, Bevisthed om, og Slutning af, de vigtige Ideer og Principier, som ligge i dens Inderste? Eller dens Arbejde med, og Bestræbelse for, at erholde Videnskab af disse Ideer om Tingene, hvis Naturs Betragtning, han siger, ofte ikke at være andet, end Kundskab om vor egen Forstands Natur?

Tredie Kapitel.

Deri vises, hvad de nyeste Filosofer, især Kant, forstaae ved Filosofi, hvorvidt deres Begreb derom er nyt, og om Filosofi for dem har været til.

§. 46. Vi have hørt, hvad Begreber de fornemste filosofiske Skoler for nærværende Tider have gjort sig, eller kunde gjøre sig, om Filosofi; Det staaer tilbage, at underrette os først og fornemmeligen om, hvad den af Filosofien vel fortjente Kant forstaaer derved; thi det er hans Begreb om Filosofi, som mange ansee for det første rigtige og eneste rigtige; dernæst om Filosofi har været til for hans Tider. Men førend det kantiske Begreb ret kan forstaaes (fremstilles), og for siden ej at afbryde Afhandlingen ved et vidtløftigt Indskud, bliver det fornødent at undersøge, hvordan den Kundskab er, som han kalder *a priori* (forenfarelig); thi ingen har sat dette Filosofiens Kjendemærke i større Lys, eller viist dets større Nødvendighed, end han.

I Modsætning af Erfarings-Kundskab (Kundskab, som er empirisk og a posteriori) definerer Kant *Kundskab a priori* (Forerfarings, eller forerfarelig, Kundskab) ved en Kundskab, som er uafhængig af Erfaring (d. e. af sandseligt Indtryk), og som for saavidt er reen og ublandet. Dog nægter han ikke, at jo sandseligt Indtryk kan og maa give Anledning til, at denne Kundskab erholdes; hans Mening er, at forerfarelig Kundskab ikke tages af Objecterne, som virke paa vore Sandse-Redskaber, og at saadan Paavirkning ikke er dens Kilde. Han anfører 3 *Kjendemerker paa Kundskabs Forerfarelighed*; Det *første* er stræng og absolut Almindelighed; Erfaring, siger han, kan vel lære os, at Objectet er, og hvad det er, men ikke at noget gjelder derom med stræng Almindelighed, thi sandseligt Indtryk skeer kun ved individuelle Ting, og hvorledes kan man forsikkres om, at vi derved faae noget at vide om alle? da de ikke alle virke paa os, eller vi i det mindste ikke kunne sige med Vished, at de alle have været os nærværende. Det *andet* Kjendemerke er absolut Nödvendighed; sandseligt Indtryk kan ikke underrette os om, at det modsatte af det, vi derved læres om Objecterne, er ganske umuligt. Til disse 2 föjer han det *tredie* Kjendemerke paa Kundskab a priori, at den gjør Erfaring mulig, nemlig, Erfaring tagen for noget vigtigere, end for sandselige Indtryks blotte Bemærkning, og ungefær saaledes som af Aristoteles (§. 36); en Kundskab, mener han, uden hvilken vi ingen saadan Erfaring kunde have, kan ikke komme af Erfaring, men maa være forerfarelig.

§. 47. Spörger man, hvorfra denne Kundskab a priori kommer? saa lærer Kant, at Sjeleformuerne, altsaa Sjelen og Sindet (Gemyttet) selv, ere dens Kilder; han finder *forerfare-*

lige Begrebers Oprindelse saavel af Sandserne (Sandseligheden), som af Forstanden og Fornuften, og faaer paa denne Maade 3 Slags theoretiske Begreber a priori, og endnu et 4de Slags, som ere moralske, og ligeledes a priori.

a) Af *Sandse- og Beskueformuerne og deres Former*. eller *Modtagelses-Maader*, udspringe Begrebene om *Tid og Rum*, hvilke han kalder *formale* Begreber, fordi alt det, der fornemmes ved Sandserne, forestilles dels paa den Maade, at det ene er uden for det andet, d. e., beskues i Rummet, dels paa den Maade, at det ene følger efter det andet, d. e., beskues i Tiden.

b) Af *Forstanden og dens Dömme- eller Taenkeformer* udspire et andet Slags forerfarelige Begreber, et Antal af Grundbegreber, som han ordner i 4re Hovedklasser eller Hoved-Kategorier, hvorunder igjen andre speciellere med deres Sidestykker eller Modsætninger befattes. Disse Begreber ere ogsaa *formale*; Sindet dömmet aldrig om noget uden det lægger et Antal af dem dertil; thi da det ikke kan trænge ind i de sandsede Objecter selv, ligesaa lidet som disse ind i Sjelen, saa maa Sindet være i Besiddelse af noget, hvorved det kan tænke dem, og hvorved det ligesom staaer for dem (forstaaer dem, forstaaer sig paa dem), og dette noget har Sindet, efter Kant, ikke faaet fra Objecterne (hvilket Aristoteles meente), men taget det af sig selv og sin egen Forstillings-Maade. Den *1ste Hovedklasse* indeholder Begreber om det Tænktets eller Bedömtes Störrelse, og Störrelsens 3 Arter, nemlig Begrebene om *eet, flere, alle*; Den *2den Hovedklasse* indbefatter Begrebet om det Bedömtes Qualite og dens 3 Underbegreber, om *Bekræftelse, Nægtelse, Begrengsning* (eller om *Reelhed*, d. e. Noget, *Mangel af Re-*

elhed, d. e. Intet, og om *Samling af begge*); I den 3die *Hovedklasse* sætter han Begrebene om det Tænkes Forhold til noget andet Tænkt; dertil henhører, a) at det ene forestilles som *Substans*, det andet som *Substanses Beskaffenhed*; b) det ene som *Aarsag og Grund*, det andet som *Værk*, men kun *med eensidig Begrunding*; c) begge som *Aarsag og Værk med gjensidig Begrunding* eller med *Vexelvirkning*; til den 4de *Hovedklasse* henfører han Begrebet om det Tænkes Modalite tilligemed dens specielle Maader, at vi nemlig tænke det, vi dømme om, snart a) som *muligt* eller *umuligt*, b) snart som *virkeligt* eller *uvirkeligt*, snart c) som *nødvendigt* eller *unødvendigt*, eller paa flere af disse Maader tillige. Alle 4re Klassers specielle Begreber ere da 12, eller, om Sidestykkerne og Modsætningerne medregnes, 18; de ere *Stamme* (primitive) *Begreber*, hvoraf en Mængde *Sammensætninger* og *Afledninger* komme, som ogsaa høre Forstanden til, ogsaa ere, ligesom deres *Stammer*, rene og forerfarelige. c) Af *Fornuften*, eller den middelbare *Slutnings-Formue*, udflyder det 3die Slags forerfarelige Begreber, hvilke Kant, efter *Platos Exempel*, kalder *Ideer*, d. e. *Tanker*, der overstige, gaae uden for, og videre end, al *Erfaring*, *Tanker*, hvortil intet *Object* i den sandselige *Natur* findes at passe sig; saadanne ere den menneskelige *Tænkningens Grendsebegreber*, *Tankerne om Gud*, *Alverdenen* og *udelelige Substanser* i *Verden*. At *Kants 3die Kjendemerke* paa *Forerfarelighed* (§. 46) ikke kan anvendes paa *Fornuftens Ideer*, seer man letteligen. Alle disse forerfarelige Begreber ere *theoretiske*, d. e. de oprinde af *Forstand* og *Fornuft*, som *Object forstaaende* (bestemmende) eller *objec begribende*, og altsaa *speculerende*, *Formuer*; men foruden

dem viser Kant, at af Fornuften, som lovgivende, Handling bestemmende og practisk, Formue, oprinder endnu en 4de Klasse af *moralsk-practiske* Begreber, hvortil henhøre ikke allene Begrebet om en Lov, som ligger i Fornuften, men og Begrebene om Frihed, Moralitet og alt det, der med Loven, som Lov, staaer i uadskillelig Forbindelse.

Ved at sammenligne Aristoteles og Kants Fremgangsmaader i at oplyse de vanskelige Begreber om *För* og *Siden* (For og efter), finder man, at Aristoteles beskriver begge saaledes som de umiddelbar tænkes, og det i saadan Almindelighed, at de kunne siges baade om Ting og om Kundskab, han opregner deres Arter og Underarter med megen logisk Nøjagtighed (§. 37); Kant gjør just ikke dette, han forklarer allene Kundskabens *För* og *Efter* (For- og Efter-Erfarelighed), og det ved at vise os hen til dens Kilder, hvis *För* og *Siden* han forudsætter, som bekjendt; De Begreber, han i Stedet for en umiddelbar Oplysning om *För* og *Siden* giver os, synes at kunne simplificere Undersøgelserne i denne Materie, og derved at gjøre dem lettere (§. 46). Begge Filosofer have sagt os den forerfarelige Kundskabs Kjendemerker, Kant uden Tvivl tydeligere end Aristoteles. De have begge nævnet os Kilderne til den Forerfarelighed, enhver af dem statuerer, men Kant har opdaget i det menneskelige Gemyt saadanne Kilder, som Aristoteles neppe har formodet (§. 36 og §. 47). Endeligen saa have begge søgt at bringe Forstandsbegrebene i Klasser eller Kategorier, men maaskee ikke med lige Lykke.

§. 48. En Deel af de kantiske Kategorier finde vi iblandt de aristoteliske, ogsaa iblandt Descartes og Leibnitzes medfødte Ideer; man kan derfor spørge, om Kant vil have sine forerfarelige Begreber anseete for medfødte? I hans Skrift: über

eine neue Entdeckung S. 68 forklarer han sig derover udförli-
gen; Kritiken, siger han, taaler slet ingen medskabte eller
medfödde Forestillinger; den holder dem alle med hinanden
for erhvervede, enten de höre til Beskuelsen eller til Forstands-
begrebene; men der gives (som Naturrettens Lærere udtrykke
sig) en oprindelig Erhvervelse, fölgelig og af det, som for-
hen slet ikke existerer, altsaa för denne Handling ikke har
tilhört nogen. Af denne Beskaffenhed er 1) Tingenes Form i
Tid og Rum, 2) den synthetiske Eenhed i Begrebnes Flee-
hed (die synthetische Einheit des Mannigfaltigen in Begriffen);
thi vor Kjendeformue tager ingen af dem af Objecterne, som
noget, der i og for sig selv er givet i dem, men den frembrin-
ger dem i sig selv a priori. Dog maa der være en Grund der-
til i Subjectet, som gör det muligt, at Forestillingerne oprinde
saaledes og ikke anderledes, samt at de kunne henføres til
(hentydes paa) Objecter, der endnu ikke ere givne, og denne
Grund i det mindste er medfödt." S. 70 siges videre: "Mu-
ligheds-Grunden til den sandelige Beskuelse er — — Gemyt-
tets blotte og ejendommelige Receptivite til at bekomme, naar
det bliver afficert af noget, en Forestilling efter sin subjective
Beskaffenhed. Denne förste formale Grund, f. Ex. til en Rum-
beskuelses Mulighed er allene medfödt, Rummets Beskuelse
selv er det ikke, thi der behöves altid Indtryk, at Kjendefor-
muen derved först kan bestemmes til et Objects Forestilling,
som altid er en egen Virksomhed. Paa denne Maade udsprin-
ger den formale Beskuelse, hvilken man kalder Rum, som op-
rindelingen erhvervet Forestilling, udvortes Form overhovedet,
hvis Grund alligevel, som blot Receptivite, er medfödt, og
hvis Erhvervelse gaaer langt foran det bestemte Begreb om
Ting, som passe til denne Form; Sidstes Erhvervelse er ac-

qvisitio derivativâ, da den allerede forudsætter almindelige transcendentale Forstandsbegreber, der heller ikke ere medfødte, men erhvervede, og hvis Acquisitio, ligesom Rummet, ogsaa er originaria, og intet andet medfødt forudsætter, end Tænkningsspontaneitetens subjective Betingelser." Efter denne Forklaring kan Ordenen uden Tvivl forestilles saaledes: *Först* Sandse- og Tænkeformuerne i Gemytet, *der næst* deres Yttrelser (den sandelige Modtageligheds og Selvvirksomhedens Udbrud), *derefter* Maaderne paa, Formerne i, hvilke Yttrelserne nødvendigen skee, *siden* Effecterne af disse, enhver paa sin Maade og i sin Form frembragte, Yttrelser, *endelig* Begrebene om disse Effecter, nemlig Sandselighedens, Forstandens og Fornuftens ovenanførte (§. 48) Begreb. Formuerne allene ere medfødte (saaledes forklarede Descartes sig ogsaa §. 48), Formerne erhvervede, saavel som og Begrebene; hines Erhvervelse ligner Naturrettens *oprindelige*, disses den *overdragne*; *Kants erfaringlöse og rene Begreber* ere altsaa Begreber om vore Formuers særegne og nødvendige Modtage- og Virke-Maaders Effecter, Begreber, som Sindet, naar det arbejder ved sig selv, Tid efter anden har dannet, eller kan danne sig, og hvorom det uden megen Reflexion og Abstraction ikke kan blive sig tydeligen bevidst. Disse Effecter bestaa alle i en Forening af erholdte, adspredte og usammenlignede Forestillinger, hvilken Forening Kant kalder synthetisk Eenhed i det Mangfoldige. (Et Udtryk, lig det aristoteliske §. 36 anførte om det Almindelige, som hviler i Sindet, men som er oprunden af Erfaring). Saadanne Begreber kunne, ifølge deres Oprindelses Maade, heller ikke være egentligen medfødte eller medskabte, thi de blive til det, de ere, først efter et og andet af Sindet gjort Skridt, een og anden i Sindet skeet Forandring.

Kants Talebrug er altsaa heri rigtigere end Descartses; Kant behøver ikke at tale om nogen uegentlig Medfødsel, hvortil Descartes maatte tage sin Tilflugt (§. 43).

§. 49. Vi ville nu høre, hvad Kant forstaaer ved Filosofi, og af hvad Vigtighed hans strænge Forerfarelighed er til dette Begrebs Bestemmelse.

I Fornuftkritikens 86o og følgende Sider af 2 Udgave handles derom udførligen, hvormed kan sammenlignes Indledningen til samme Udgave. "Vor *Kundskab*, siger han, naar man ej seer hen til dens Objecter, er enten *historisk* eller *rational*; *den historiske* er Kundskab af datis; ved den kjender vi intet andet, end det, der gives os, eller kommer uden fra, og i den Grad, i hvilken det gives os, enten dette skeer ved umiddelbar Erfaring, eller ved Fortælling, eller ved Belæring; *den rationale* eller Fornuftkundskaben, er Kundskab af principii; disse *principia* ere 2 Slags, enten Begreb eller Begrebs Construction; Fornuftkundskaben af Begreb er *filosofisk*, af Begrebs Construction *mathematisk*." Ved *Begreb* forstaaes almindelige (d. e. til flere Ting og Objecter passende) Forestillinger, som ikke uden højere Sjelekræfters Virksomhed kunne frembringes, thi skjönt *Tid* og *Rum* udspringe af Sandseligheden, saa kunne de dog ikke forestilles, som saadanne, uden af Væsner, som have højere Tænkraft. Ved *Begrebs Construction* forstaaes Forestillings-Kraftens Forretning, hvorved den enten *af Rummet* danner, sammensætter, former Maalekonstens mangfoldige Arter af Udstrækninger, Linier, Vinkler, Figurer, eller *af Tiden* adskillige større eller mindre Følger (successioner). Paa Grund af denne Forskjel imellem Begreb og Begrebs Construction, distingverer han Filosofi fra Ma-

thematik; dennes Princip er Begrebs Construction af Tid og Rum, hiins Princip er Begreb, som ikke ere construerede af Tid og Rum. Han definerer derfor *Filosofi* (i Modsætning af Mathematik) "ved videnskabelig Fornuftkundskab af Begreb." Paa hans Begreb om Mathematiken nær, er denne Inddeling af menneskelig Kundskab hidindtil i Grunden den samme, som Wolfs bekjendte Tredeling i den *historiske, filosofiske og mathematiske*.

Men nu siger Kant videre: "Filosofi er, 1) enten Kundskab af reen Fornuft," d. e. af saadanne Begreber og Principier, som ere uafhængige af Erfaring, hvilke ikke kunne være andre, end ovenanførte, (§. 47) af Forstanden og Fornuften udspirede, formale Begreb; da er *Filosofien reen* (erfaringslös). Eller den er, 2) "Kundskab af empiriske Principier"; da faaer den Navn af *empirisk* (Erfarings) *Filosofi*. Den rene Filosofi er, i Følge Kants Definition (§. 45), en Forerfarings-Kundskab (en Kundskab a priori).

§. 50. *Kritiken* er selv en Deel af den rene Filosofi; den *almindelige Logik* ligeledes. Reen Filosofi, som hverken er Logik eller Mathematik (hvilket sidste forstaaes af hans givne Begreb om Filosofi) er *Metafysik* (*Overfysik*) og *Filosofi i den meest ægte Bemærkelse*. Han inddeler den

- 1) i *Sædernes Metafysik* (reen Moral), som bestemmer vor Gjören og Laden (vor fri Villies Brug) ganske a priori, d. e. allene ved en Lov, som findes i Fornuften selv, og altsaa ikke ved nogen Grund af Ting uden for Fornuften.
- 2) *Naturens* eller den speculerende (theoretiserende) Fornufts *Metafysik* (Metafysik i den sædvanlige og ængere Bemærkelse), som indeholder alle de metafysiske Begreber og Prin-

cipier, der ikke angaae Frihedens Brug og Bestemmelse. Den bestaaer af 1) Ontologi, 2) rational Fysiologi, 3) rational Kosmologi, og 4) rational Theologi. Til den rationale Fysiologi henregner han den rationale Fysik og Phychologi. Hvorledes denne rationale Fysik er forskjellig fra Fysik efter Descarteses Definition, kan sees af Kants Anm. i Krit. d. r. V. p. 875.

§. 51. Kant taler og om *transcendental Filosofi*; hvad er den? hvorledes angiver han dens Forhold til Metafysiken, og den övrige rene Filosofi?

"*Transcendental Filosofi*, siger han, er den blot speculative Fornufts ganske rene Filosofi." Han udlader sig udförligere om den saaledes:

- 1) "Den beskjeftiger sig overalt ikke saa meget med Objecter, som med Maaden, paa hvilken man kjender Objecter, for saa vidt de a priori ere mulige;" Han kalder derfor Ontologien især transcendental Filosofi, eftersom "den betragter Forstanden og Fornuften selv i et System af alle Begreber og Grundsatser, som overhovedet referere sig til Objecter, uden at antage visse bestemte Objecter," hvilket skeer i Metafysikens övrige Dele.
- 2) "Den indeholder et fuldstændigt System, saavel af analytiske som syntetiske Kundskaber a priori" (d. e. saavel af Satser, hvis Sandhed indsees af Subjectets blotte Analysering og ved Hjelp af Modsigelsens Grundsats allene, som og af Satser, til hvis Sandhed at indsee, dette ikke er nok).
- 3) "Den er Ideen af en Videnskab, hvortil den rene Fornuft-Kritik paa en fuldkommen sikker og fuldstændig Maade ud-kaster Planen."

- 4) "Den er forskjellig fra a) Kritiken selv, hvis Öjemeed er især at lære os Principierne for synthetisk Kundskab a priori, at berigtige den, og at give os en Prövesteen til at bedømme dens Værd eller Uværd." b) Fra Moral-Filosofien; thi omendskjønt Moralitetens överste Grundsats og Grundbegreber ere a priori, saa maa dog i Moralen nödvendigen have Hensyn til Begrebene om Lyst og Ulyst, Begjer, Tilböjelighed o. s. f., hvilke have deres Oprindelse af Erfaring, og derfor ikke kunne höre til Transcendental-Filosofien."
- 5) "Den er ikke af saa stort Omfang, at man jo kan haabe dens ganske Fuldendelse; hvilket forud kan indsees deraf, at dens Gjenstand ikke er Tingenes udtömmelige Natur, men Forstanden, der dömmet om Tingene, og det endda kun a priori; Forstandens Forraad kan ikke blive os forborgen, da vi ej behöve at söge det uden for os."

Efter denne Oplysning skal *transcendental Filosofien* ikke indeholde andet, end de aldeles forerfarelige og rene Forstands-Begreb og Forstands-Grundsatser, som referere sig til Objecter, d. e. som kunne være Ingredienser (*principia constitutiva*) af vor speculative Kundskab om Objecter, der ikke ere Sindets egne Frembringelser. I Transcendental Filosofien behandles Forstandsbegreb ved Forstandsbegreb. Naar han altsaa nævner (51. 1) *Fornuften*, som den, hvis Begreber höre til Transcendental-Filosofien, saa maa nok dette Ord her tages i en vidtlöftig Bemærkelse.

Den udelukker altsaa, 1) Matematiken, som grunder sig paa Construction af Tid og Rum, og derfor ikke regnes til Filosofi (49); 2) Moralen og al Erfarings-Kundskab om Verden og om vor Sjel, 3) den almindelige Logik og Kritiken, for saavidt de begge levere Principier, der ikke ere Ingredi-

entser af Kundskaben, men Regler for dens Sandhed og Forerfarelighed; 4) rational Theologien, og 5) rational Kosmologien, som handle ikke om Forstandsbegreb, men om Fornuftbegreber, og tillige om bestemte Objecter; Filosofi om Fornuft-Ideer (§. 47. c.) maa kaldes *transcendent*. Den udelukker fremdeles 6) al Filosofi om det, saa kaldte, rene Jeg, thi dette er baade et bestemt Object og en Fornuft-Idee; Kant kan derfor ikke erkjende Fichtes og Schellings Filosofi om dette Jeg for virkelig transcendental Filosofi; hvilket han og har erklæret paa Recensentens Opfordring i den Erlangske Litteraturzeitung af 11 Jan. 1799. Naar han i samme Erklæring vil have den rene Fornuft-Kritik betragtet som transcendental Filosofi, hvilket synes at stride imod det, han derom siger i Einleitung p. 28, saa seer han paa det eene Sted hen til dens Indhold, paa det andet til dens Öjemed, som Propædeutik, og er altsaa ikke i Strid med sig selv. For *transcendental-Filosofien* bliver nu intet tilbage uden Ontologien (de ganske rene Forstandsbegrebs analytik i System), som Kant ogsaa udtrykkeligen kalder transcendental Filosofi, og skjelner fra Naturmetafysikens övrige Dele. Men denne Ontologi er i Henseende til Begrebens Kilde meget forskjellig fra Aristoteleses første Filosofi, og de Nyeres Ontologi, hvis Begreb og Principier alle ere öste af Erfaring.

Kant ytrer Haab om, at den transcendental Filosofi kan ganske bringes til Fuldendelse. (Det samme troe de Nyere om deres Filosofi af det rene Jeg); men anderledes tænker han om den övrige Filosofi, f. Ex. den empiriske, som han siger, at have Tingenes udtømmelige Natur til Gjenstand, og altsaa at være ufuldendelig.

§. 52. Men hvorledes kan Filosofien oprinde af de forhen omtalte rene Begreber? Hvorledes kan Kant antage empirisk Filosofi, naar han i Definitionen lader denne grundet paa empiriske Principier, og dog ikke allene siger i Indledningen til hans Kritik over Dömmekraften S. XVII. "saa vidt Begreb a priori kunne anvendes, saa vidt rækker Filosofien," men og har anlagt Fornuft-Kritiken paa at bestemme Muligheden, Grunden, Omfanget af synthetisk Kundskab a priori, at den derved kan tjene som Propædeutik for al reen Filosofi? Er da ikke efter ham al Filosofi reen, og Inddelingen i reen og empirisk Filosofi urigtig?

Forstandsbegrebene §. 47. b. *kunne bruges* 1) enten til at bedømme Erfaringstingene, saadanne som de gives og forelægges os i Naturens og Sædernes Riger, eller 2) til at behandle vore egne Tankefostre, nemlig a) Forstandsbegrebene selv, b) Fornuft-Ideerne, og c) Sandseformernes Resultater, Tid og Rum; i første Tilfælde ere vel Tanknings Objecterne tagne af Erfaring, men Filosofien om dem (det, der dömmes og siges om dem), er ikke af Erfaring; i alle de övrige Tilfælde ere hverken Objecterne komne fra Erfaring eller Filosofien om Objecterne; vi have altsaa ikke engang i det første Tilfælde empirisk Filosofi; om de övrige kan der ikke være Spørgsmaal. Ved al saadan Forstandsbegrebenes Brug er og bliver Filosofien dog i sig selv reen. Naar der tales om *anvendt Filosofi*, saa kan derved forstaaes enten transcendental Filosofi, anvendt paa Erfarings Objecter, eller transcendental Filosofi, anvendt paa uerfarelige Objecter; i sidste Tilfælde bleve de 3 Dele af Naturmetafysiken og Sædernes hele Metafysik, anvendt Filosofi; og denne var altsaa transcendental Filosofi anvendt paa Objecter, som ikke höre til transcendental Filosofien.

Man kan i Almindelighed siges *at filosofere*, naar Sindet bestræber sig for at finde, eller virkeligen finder og indseer, hvad Art af Størrelse, af Qualite, af Forhold til noget andet, det, hvorom der dømmes, har, samt hvilken Art af Bifald, mindre eller større, der gives Omdømmene, naar alt dette tillige paa stræng videnskabelig Maade bevises og ordnes.

Man *filosoferer Metafysiskt*, naar Sindet gjør dette, enten uden al Hensyn til bestemte Objecter (og da er det *at filosofere transcendentaliter*), eller, om der haves Hensyn til bestemte Objecter, da enten slet ikke at tage dem af Erfaring, eller ikke andet og meer, end just saa meget, som er nødvendigt til at give os af den indvortes eller udvortes Erfaring Objecter overhovedet (d. e. almindelige Objecter), f. Ex. om *tænkende Væsen* i Almindelighed og om *Materie*.

Man *filosoferer transcendent*, naar man søger at finde Fornuft-Ideer (§. 47. c.), at udvikle og tydeliggjøre dem, at dømme om dem ved Hjælp af Forstandsbegrebene, at slutte af Omdømmene, og endeligen at realisere dem. Men i denne Filosofering bedømme og forstaae vi overmenneskelige Objecter paa menneskelig Viis, ikke paa deres egen Viis. At den transcendente Filosofering er metafysisk, men ikke transcendental, indsees ved at holde ovenanførte Definitioner imod hinanden.

Men hvad er det *at filosofere empiriskt*? Siger Kant sig selv imod, om han tilstaaer, at der gives saadan Filosofering?

Efter det, som tilforn er erindret, kan Filosofi ikke blive empirisk, fordi rene Begreber og Principier anvendes paa Erfarings- eller andre bestemte Objecter; men, efter Kants egen Definition, allene derved, at dens Principier ere empiriske, d. e. at de Begreber og Satser, hvorpaa den grundes, og hvorpaa den bestaaer, ere tagne af Erfaring, at deres reelle Indhold

er oprunden af sandseligt Indtryk ved Abstractionens og Inductionens Hjelp. Dersom Kant har forstaaet dette ved empirisk Filosofi, saa kan han med de Ord: "Saavidt Begreb a priori kunne anvendes, saavidt rækker Filosofien," enten ikke have meent, at dette skulde gjelde omvendt og udelukkende (nemlig, at Filosofien ikke skulde række længer, end hvor Begreb, som ere absolut a priori, anvendes, at den ikke kunde have Sted, uden hvor Fornuftkundskaben grundedes paa dem allene), eller hans Definition paa empirisk Filosofi er i Modsigelse med de anførte Ord, og Inddelingen i reen og empirisk Filosofi med Logikens Regler, da deri henføres noget til Filosofi, som ej fortjener dette Navn. De, som kunne troe det sidste om Kant, formode, at han mod sin rette Mening har regnet den empiriske videnskabelige Kundskab til Filosofien, allene for at føje sig efter det vedtagne Skole-Sprog; De mene, at denne Formodning bestyrkes saavel ved hans Udladelse om den empiriske Sjelelære, Crit. d. r. V. S. 876, som ved Öjemedet, hvorfor han har skrevet Fornuftkritiken; De derimod, som troe det første, og, for ej at lade ham modsige sig selv og Logikens Regler, antage, at han ikke vil have sit foranførte Udsagn forstaaet udelukkende, og ikke anseet for en Definition paa Filosofi i Almindelighed; Disse holde det af ovenanførte Grunde og af hans egen Fremsætnings Maade S. 868 for rimeligt, at han ved Filosofi, som Divisum i denne Inddeling, forstaaer Fornuft eller rational Kundskab i Modsætning af den historiske, og at han tager det Ord *Filosofi* paa meer end een Maade, nemlig: 1) *i en vidtløftig Bemærkelse* for Fornuftkundskab i Almindelighed, og altsaa med Indbefatning af den empiriske Fornuftkundskab, og allene med Udelukkelse af Mathematiken, 2) *i en ængere Bemærkelse* for Filosofi a priori,

følgeligen med Indbefatning af den rene Logik eller Formal Filosofien; 3) i *den ængeste*, for Kundskab a priori, med Matematikens og Logikens Udelukkelse. Nu kunde han sige, at Filosofien nemlig i ængere Bemærkelse, strækker sig saa vidt som Begreb a priori kunne anvendes; han kunde kalde Metafysiken Filosofi i den meest ægte og fortrinligste, d. e. i den ængeste Bemærkelse; han kunde ogsaa udelukke den empiriske Sjelelære fra Filosofi i denne Bemærkelse, d. e. fra Metafysik. Kants Efterfølgere bruge sædvanligen Ordet paa sidste Maade, uden Tvivl fordi den ved Fornuftkritikens kostbare og store Apparat er sat i saa klart et Lys. Gav nogen os en lig Kritik over den empiriske Fornuft, saa vilde dens Filosofi uden Tvivl falde meer i Öjnene.

§. 53. Dersom Kant antager Filosofi og Filosofering i saa vidtløftig Bemærkelse, at al videnskabelig Fornuftkundskab, enten den er af empirisk Oprindelse eller ikke, regnes dertil, saa indseer man let, at dette Begreb om Filosofi i Grunden ikke er forskjelligt fra deres, som have gjort Videnskab om Tingenes Aarsager til Filosofiens fornemste Særkjende, og at baade Begrebet om Filosofi og Filosofien selv har en ærværdig og tillige sund Alderdom, saadan, som Boëthius forestiller den i det skjønne Billede, han giver paa Filosofien i Begyndelsen af hans Skrift om Filosofiens Tröst. Saavel hos Aristoteles som hos Kant ere Kategorierne Filosofiens første og constitutive Grunde; af andre angives andre.

Skulde derimod Ordet *Filosofi* betegne en ganske reen og forerfarelig Kundskab, enten med Indbefatning af Matematikens eller med dens Udelukkelse, saa bliver Spørgsmaalet om det kantiske ænge Begrebs, og om Filosofiens, Alder, og

begges Forhold til hans Formænds Definitioner, ikke saa let eller kort at besvare.

Vi behöve ikke her at holde os meget op ved det Spörqgmaal: Om Mathematiken skal regnes, eller ikke regnes, til Filosofien? Vidtlöftigheden og Udstrækningen af Filosofiens Grændser, ifald den ogsaa skal omfatte Mathematiken, synes ligesaa lidet, som den af Kant angivne Forskjel imellem Begrundelse i Begreb og Begrebs-Construction, at burde udelukke Mathematiken fra at kaldes Filosofi, eller at ansees for at være en Deel af Filosofien. Bemældte Forskjel kan vel vise os, at Filosofien har flere Dele, men ikke, at noget ej er Filosofi; Den kan vise os, at Mathematiken ikke er Metafysik, men ej, at den ikke er Filosofi. Skjelnes end disse Videnskaber fra hinanden i Henseende til Navnet, (thi de have begge Filosofiens Væsen og Gavn) saa er dog heri intet Nyt; da mange för Kant have, skjönt af anden Aarsag, fulgt samme Talebrug.

§. 54. Men for at see, hvorledes Kants Begreb om Filosofi i de ængere Bemærkelser forholder sig til ældre Filosofers, er det fornödent at sammenligne enhver af dets Characterer med det, som disse för ham have holdt for Filosofi.

Efter Kant *fordres til Filosofi i ængere og ængeste Bemærkelse*

1) *Stræng Videnskabelighed* og alt, hvad dertil hörer, især absolut Nödvendighed og Almindelighed. Den udelukker altsaa saadanne Beviisgrunde og Beviser, som allene give Lærdommene Probabilite, eller, som Kant udtrykker sig i), den forkaster al Moderatismus.

i) Verkündigung des nahen Abschlusses eines Tr. Z. ewigen Frieden. S. 11.

Heri stemmer han overeens med Plato, som holdt ingen Kundskab for Filosofi, uden den var fast, urokkelig, nødvendig og evig, som dens guddommelige, i det menneskelige Sind nedlagde, Mönstere (§. 29); med Descartes, som fordrede fuldkommen Videnskab i den egentlige Filosofi (§. 41); med Leibnitz, der, ligesom Descartes, antog evige, og alle fornuftige Sjele medskabte, Sandheder til Grundvold for Filosofien, og ufejlbar evig Vished i dens Lærdomme (§. 44). Vel kræver Aristoteles for Viisdom af første Rang et Slags stræng Videnskabelighed, men denne kan, efter det, som er erindret §. 39, ikke finde Sted i hans empiriske Filosofi. De ældste Filosofer have enten ikke tydeligen forestillet sig Forskjellen imellem apodictisk og probabel Vished, eller ikke nok gjort Brug deraf i deres Filosofering uden for Mathematiken. Af de sildigere Tidens Filosofer have nogle holdt for, at Probabilite og den saa kaldte moralske Vished ikke burde forkastes af Filosofen, som Filosof. Den empiriske Filosofi (om den er Filosofi) kan heller ikke modtage anden end Probabilitetens Vished.

2) *Forerfarelighed* (Priorité) i *strængeste Bemærkelse*. Efter Kant maa her ikke sees hen til Tiden, eller til et egentligt *För* og *Siden*, heller ikke til Maaden, hvorpaa Kundskaben erholdes, men allene til dens Kilde, den Grund i os, hvorfra den tages, samt til den Beskaffenhed, som det begrundede deraf erholder.

For at opdage denne Kilde maa man i de Forandringer, som foregaae i os, d. e. i Sjælens Modtagelser og Virksomheder, i dens Formuers Yttrelser, skjelne 2de Stykker, Yttrelserne selv og Yttrelsernes Maade; De første udgjøre det *Materiale*, det uformale, i Sjelen, det, der bestemmes og for-

mæs; Den anden er Formen, eller det *formale*, det, som giver Yttrelserne en vis Art, en vis Indretning, Vending, Sving. Naar vi reflectere over begge disse Stykkers Beskaffenhed, blive vi vaer, at det materiale ved den indvortes Sands fornemmes, eller erfares, thi det afficerer os, og ligesom sætter vort Inderste i Bevægelse; men det formale kan ingen Erfaring lære os. Til at forestille sig Form og dens egentlige Effect, som ogsaa maa være noget formalt, behöves højere Tænkekraft. Saadanne formale Effecter ere de för omtalte Forstands- og Fornufts-Begreber, og vore klare Forestillinger om Tid og Rum (§. 47) tilligemed alle de Grundsætser, som deraf udledes. Her er det, og ikke andensteds, hvor *Kants Kundskab a priori* maa söges. Den udspirer af Yttrelsernes Former og kan uden disse ikke oprinde; den tages ikke af noget, som afficerer os, hverken af Objecterne uden for os, eller af de Forandringer, som modificere vort Inderste; den indeholder intet materiale og objectivt; den er, paa Anledningen nær, uafhængig af Erfaring, thi et er det, at tage Anledning af Sandserne til selv at danne en Kundskab, et andet, at öse Kundskaben af det, der sandses. För Kant er denne *subjective Formalhed* enten slet ikke af nogen Forerfarings Filosof bemærket, eller ikke nok bemærket.

Den *kantiske Forerfarelighed* har 3 *Egenskaber*: Subjecthed, Formalhed, Reenhed, thi den kommer af det forestillende Subject selv, af dets Forestillings Former allene, og er altsaa ikke blandet med noget erfareligt.

a) *Subjecthed* (Herkomst af Gemyttet) er en Character, som findes i større eller mindre Grad i alle Filosofernes Begreb om deres Videnskab, thi denne er altid Sindets eget Værk. Platos, Deskartses og Leibnitzes medfödde Ideer, hvorpaa de grunde

al Filosofi, komme, uagtet Forskjelligheden i Maaden, paa hvilken de erhoides, overeens deri, at de have denne Character i störste Grad. Det *medfödt* og det *subjective* er hos dem uden Tvivl eet og det samme. De aristoteliske Kategorier have en ringere Subjecthed, end disses og end Kants; Sindet har dannet dem af Objecterne (§. 36), de ere derfor en Blanding af Subjecthed og Objecthed.

b) Hvad *Formalheden* angaaer, saa maatte Platos Ideer, som Mönstere, Regler og Rettesnore for al sand Filosofi (§. 29) nödvendigen være Former. Pythagoreernes Tal ere heller ikke at betragte anderledes; deres Filosofi har man med Föje kaldet en arithmetisk Filosofi, k) og kan, for saavidt den er det, ikke andet end have Formalhed; thi Tal in abstracto indeholde intet materialt. At Descartses Ideer ere Resultater af Maaderne, paa hvilke Sjeleformuerne yttre sig, det seer man dem let af; Selv kalder han dem og *Former* (§. 42). Efter Leibnitzes Hypothese om den forudbestemte Overeensstemmelse maa al menneskelig Kundskab være subjectiv baade ihenseende til det Formale og Materiale; Leibnitz har paa denne Maade udstrakt Subjectheden saavidt, den kunde udstrækkes, thi hans System udelukker al sand Objecthed.

Den kantiske Forerfarelighed er en Fölge af Kundskabens *subjective Formalhed*. Dette sidste Udtryk, ifald han havde betjent sig deraf; vilde, som det synes, have viist os Tanken, der med hans Forerfarelighed bör forbindes, nærmere, egentligere og utvetydigere. De aristoteliske Kategorier ere ogsaa formale Begreber, men deres Formalhed er Kopi af

k) Pseudoorigenis Philosophumen. cap. 19.

det *formale i Objecterne*, og meget forskjellig fra den kantiske. Sindet, som afkopierer det formale i Objecterne, gör det samme, som Portrait-Maleren, der nøje udtrykker Ansigtets naturlige Træk og Character; men Sindet, som enten lægger noget til Objecterne af sit eget, eller danner alt af sig selv, ligner Konstneren, der enten fremstiller en forskjönnet, eller skaber en ny, Natur. Det ene Product har en blot objectiv Formalhed, det andet en subjectiv; men de kantiske Begrebs Formalhed er nödvendig, og ligeledes de aristoteliske, Konstværkets Formalhed er vilkaarlig.

- c) Kundskabens *Reenhed* følger, efter Kant, af den subjective Formalhed. Pythagoreernes arithmetiske Filosofi har ikke kunnet mangle denne Character, især om Tallene ej vare abstraherede af Naturtingenes og deres Deles eller Beskafenheders bemærkede større eller mindre Mængde og Fleerhed, hvilket formedelst den Dunkelhed, hvori deres Filosofi er indhyllet, vel ikke lader sig afgjøre. Platos Ideer, som Afledninger af Guddommens reneste Væsen, have den i höjeste Grad, men deres Reended er en langt anden end den kantiske; som guddommelig er den anden af Oprindelse, som idealisk (Kopi af Idealer) anden af Art. Dersom Descartes Ideer maa tillægges en reen Formalhed (§. 43), hvilket synes rimeligt (§. 42, 43), saa kommer ingen Kants Mening i denne Henseende nærmere end Descartes. Leibnitzes medfödte Ideer ere ogsaa aldeles rene, de komme ikke i Sindet ved nogen, Sindet af Tingene i Verden given, Anledning, end sige ved Paavirkning af disse Ting; Ideernes Overeenstemmelse med Tingene gör hine derfor ikke blandede af disse, men de ere egentligen medfödte, og altsaa forskjellige baade fra Descartes og Kants. Anderledes forholder

det sig efter deres Mening, som antage alle filosofiske Begrebs Herkomst fra Erfaring, og altsaa fra Objecterne. Kundskaber af saadan Oprindelse kunne ligesaalet have fuldkommen Reenhed, som fuldkommen Subjecthed. Kun i Sammenligning med Kundskaber, som enten ene og allene ere oprundne af det sandselige Indtryks Materiale, eller have meer af dette, kunne de kaldes rene. Her bestaaer Reenheden snart i deres ved Abstraction og det Individuelles Generalisering erholdte Almindelighed, snart i deres Hensyn til andre Ting og Beskaffenheder, snart i deres nægtende Qualité, thi i disse Tilfælde ere de hævede over, og førte udenfor, det grove sandselige. At de aristoteliske Kategorier have denne Reenhed, en formindsket Objecthed, er klart af det, som før er sagt. I de ældste Fysikeres Filosofi, hvor Naturbegivenhedernes almindelige Aarsager og Grunde randsagedes, maatte ogsaa dette Slags Reenhed findes.

Det kunde synes, at Locke *l)*, i det han angiver Reflexionen over vor Sjels egne Operationer for een af Kilderne til den menneskelige Kundskab, havde tænkt noget, som lignede Meningen om Ideers Oprindelse af subjective Former, og Leibnitzes Hypothese om Kundskabens Reenhed, og at dette havde bragt Leibnitz til den Formodning, at Lockes Mening i sig selv ej var saa ganske imodsat hans (S. 44); men man vil i Lockes Bog neppe finde Spor til, at han i Sjeleyttreiserne Producter tydeligen har skjelnet den objective og subjective Formahed fra hinanden; Allevegne seer han hen til det materiale, naar han søger at vise Ideernes Oprindelse, saavel de enkeltes, som sammensattes, saavel om Substanser, som

l) Om den menneskelige Forstand 2 B. 1 Kap. §. 4, og 24.

om deres Modificationer og om begges Hensyns Beskaffenheder; Han tilstaaer Ideernø en material og blandet Subjecthed, men ikke den formale og kantiske eller maaskee descartiske, langt mindre vilde han have taalt saadan total Subjecthed, og konstlet Objecthed, som den Leibnitz siden tillagde sine Ideer. Det kan ikke nægtes, at Lockes Reflexionsbegreb jo ere formale Begreb, men denne Formalhed er, ligesom de aristoteliske Kategoriers, foraarsaget, og kopieret, af Objecternes Formalhed. Disse ægte Erfarings Filosofer have enten ikke kjendt Ideernes blot subjective Formalhed og fuldkomne Reenhed, eller ikke holdt den for antagelig.

§. 55. I den kantiske Filosofi tales om en *transcendental Idealismus*. Denne er uden Tvivl det samme, som ovenmældte Mening om Kundskabens subjective Formalhed. Den skal bestaae deri, at man holder de sandselige Objecter, som sandselige (som Phænomenen), for at være frembragte af vore egne Forestillings-Kræfters yttrede Former, at Begrebet om dem bestaaer af Rummets og Tidens Begreb, hvilke Sandseligheden selv föder af sig, og at de for saavidt ikke ere andet, end blotte Forestillinger; og naar Forstanden anvender sine rene Begreb paa dem, d. e. dömmet om dem, at de da ligeledes i denne Henseende ikke ere andet, end Forestillinger, at vi intet kjende til dem, uden hvad vi selv have tillagt dem, ikke vide, hvorledes det övrige i dem (det, som ikke kommer fra vore Forestillings-Formuer) er beskaffent, eller hvad de i sig selv og i deres Inderste og ejendommelige Natur, uden for vore Tanker, monne være. Denne Mening kalder man *Idealismus*, fordi den lader de sandsede Objecter, som saadanne, komme af Forestilling og Forestillingsformer, og forsaavidt

gjör dem med det samme til Forestillinger (Ideer); man kalder den *transcendental*, fordi den gjelder om Sandsningens Objecter i Almindelighed, uden Hensyn til bestemte Arter af dem; Den kaldes *kritisk*, fordi Fornuftkritiken lærer os den.

Dersom Kants Mening om nogle Forestillingers subjective Formalhed (Eneafhængighed af Gemyttets Former) er rigtig, saa kan saadan transcendental eller kritisk Idealismus ikke nægtes, og hans transcendentale Filosofi selv er paa denne Maade idealistisk. Men da *Idealismus*, efter alle Filosofers Talebrug för Kant, tages i en anden Bemærkelse, og altid er anseet for Vildfarelse, saa maatte man dog tilstaae, at Kants Talebrug i dette Stykke ikke allene er uden Exempel, men og urigtig. At kalde det Idee, som er Idee, er ikke Vildfarelse, og altsaa ikke Idealisteri; men det er Idealisteri, at ansee for blot Idee det, som ikke er blot Idee.

Har Descartes ahnet en subjectiv formal Kundskab (§. 54. 2. a.), saa var han för Kant Idealist i denne Bemærkelse og i Ahnelsen, men det ubekvemme Navn havde han dog nok ikke kjendt sig ved. Hans Mening om Materien, som Fysiken skulde have til Object (§. 14.), seer grov idealistisk ud. Ved at antage substantielle Eenheder til Legemernes fjerneste Bestanddele undgaae andre denne Idealism, og Kant ved at lægge *Dinge an sich* til Grund i Sandsningstingene (Phänomenerne). Leibnitz vilde vide sine *Eenheder* (Monader) udrustede med Egenskaber, som ikke kunne bevises; — Kant lader sine *Dinge an sich* være og blive ganske ukjendbare ihenseende til bestemte indvortes Egenskaber.

Den kantiske Idealismus gjør ikke anvendt Filosofi, ikke empirisk Fornuft-Videnskab, til Intet. Den kan lade dem staae ved Siden af sig; den betvivler ikke engang deres Mulighed

eller Existence; Den nægter kun, at Filosofi i ængeste Bemærkelse har sin Herkomst fra Uden-Verdenen; den gaaer da ikke til den Yderlighed, hvori de gamle berygtede Idealister drevedes Mening, eller hvortil det med nogle Filosofer i de nyeste Tider synes at være kommen. Hvorledes disse kunne af det *rene Jeg* udpresse reelle Objecter (§. 14) og undgaae en vildfarende Idealism, er ikke given enhver at forstaae.

§. 56. Dersom Fornuften ingen empirisk Videnskab havde eller kunde have, eller ingen empirisk Fornuftkundskab fortjente Navn af Filosofi; Dersom ogsaa al hidtil forebragt og formeent reen Filosofi, f. Ex. den pythagoriske, platoniske, leibnitziske, ikke er sand og ægte Filosofi; Dersom Kants derimod er det, saa kan med Ret siges, at han har fundet det første, og hidtil enest sande, Begreb om Filosofi.

Vi spørge altsaa med Føje, om *Fornuft-Videnskab, som bygges paa Erfaring*, kan kaldes Filosofi? For at besvare dette Spørgsmaal, maae vi betragte denne Kundskab noget nøjere. Ovenfor (§. 52) er sagt, baade hvad den ikke er, og hvad den i Almindelighed bör være, nemlig: af Fornuften dannet ved Afsondring af individuelle eksisterende Tilfælde og ved Induction. Den maa bestaae af et Materiale, som er kommet fra bemærkede enten udvortes Objecter, eller indvortes Gemyts Forandringer, eller af et formale, som er afkopieret af Objecterne, der kjendes. At saadan Fornuftkundskab er virkelig til, og altsaa mulig, tilstaaes ikke allene af Erfarings, men og af Forerfarings Filosoferne. Hos de første er endog Metafysikken, og alle dens Dele, selve Ontologien og Fornufttheologien, af en fjernere eller nærmere empirisk Oprindelse. De sidste

nægte ikke empirisk Fornuftkundskab, men de ville ej tilstaae den Navn af Filosofi.

Det forstaaer sig selv, at empirisk Fornuftkundskab ikke kan være Filosofi i Ordets ængere eller ængeste ovenanførte (§. 52) Bemærkelser; Men at den dog kan være Filosofi i den vidtløftigere Bemærkelse, og fortjener at kaldes saaledes, dette kan med ingen gyldig Grund nægtes, naar man betragter *denne Kundskabs rette Beskaffenhed*. Den kan være

- 1) *sand og vis*. *Sand*, baade fordi den intet indeholder uden de bemærkede Resultater af Objecternes Virkning paa os, eller af Gemyttets Modificationer i os; saa og fordi en tredobelt Overeenstemmelse (1) imellem enhver af vore Sandsers Forestillinger, saa ofte de om et og samme Object igjentaages, 2) imellem een Sandses og de övrige medcompetente Sandsers Forestillinger, 3) imellem vore egne og andre Menneskers os berettede Sandsninger) gjør det i højeste Grad probabelt, at der virkeligen maa være Objecter til uden for os, og at noget er i og ved dem, som passer til vor Forestilling om dem; thi af blot subjective Grunde, og uden saadanne Objecters Antagelse, kan denne Overeenstemmelse ikke begribes, og vi have ingen Grund til at antage Cartesianernes og Leibnitzes Hypotheser derom. *Vis*, fordi vi have saa klar og stærk Fölelse af denne Probabilité, at vor Natur tvinger os til at antage den, og rette os derefter. At den empiriske Kundskabs Sandhed og Vished grundes paa Probabilité, dette medförer uden Tvivl denne Kundskabs Natur, og bör ikke nedsætte den i vore Öjne.
- 2) *Almindelig*, om ikke paa den strængeste og fuldkomneste Maade, thi dette tillader denne Kundskabs Natur heller ikke, saa dog i saadan Grad, at vi i vore Omdömmen og Foreta-

gender kunne med Sikkerhed rette os derefter, d. e. dens Almindelighed kan gjøres *moralsk-practisk vis*, naar det med overvejende Probabilité vises, at i de Tilfælde, vi endnu ikke have erfaret, maa Tingen forholde sig ligesom i de, vi allerede kjende, og naar vor afsondrede Erfaringskundskab kan understøttes med Grunde, som ere tagne af Tænkningens Natur. Leibnitz har viist Exempel paa dette i hans §. 44 anførte Fortale til Nizolii Skrift.

- 3) *Nödvendig.* De rene Begrebs Nödvendighed kommer af Forestillings Formernes, i Subjectet selv grundede, Nödvendighed. Den empiriske Kundskab kan have en Nödvendighed, som grunder sig paa Naturlovenes Nödvendighed, og de udvortes Tings nödvendige Virkning paa det tænkende Væsen. Skulde vel Naturnödvendigheden uden for os være mindre end Naturnödvendigheden inden i os? Paa denne sidste grunder man jo den rene Kundskabs Nödvendighed. Og kunne vi ikke kjende den ene tilforladeligen, saavel som den anden?
- 4) *Vigtig og vaerd at kaldes Viisdom.* Ved at agte efter Naturbegivenhedernes og vore frie Handlingers Følger kjende vi, hvori vort fysiske Velgaaende maa bestaae, dets Varighed, dets Midler, og disses Bekvemhed, som Midler. Saadan Erfaring giver Klogskab, og denne, skjönt den ikke er Viisdommen eller Dyden selv, er fornöden til ethvert Godes bedst mulige Erlangelse og Vedligeholdelse i alle Livets Forfatninger. Sandt er det, at Moralskhed ej kan indgydes os uden fra, at Fornuften ved sin empiriske Kundskab om Handlingernes Følger ikke er Moralitetens rette Lærerinde, at den empiriske Kundskab er blot theoretisk, eller kun practisk og virksom til vore fysiske Öjemed, men skulde den

derfor ikke vedkomme den menneskelige Viise, som Viis? Er det ikke hans Idræt at frembringe for sig selv og Andre det højeste Gode, og dettes 2de Bestanddele, moralsk og fysisk Velbefindende (Dyd og Tilfredshed)? Og fordre ikke disse, naar de skulle være samlede i Mennesket, den empiriske Fornuftkundskabs Forening med den uempiriske? Bör begge ikke gaae ved Siden af, og Haand i Haand med, hinanden? Kan det højeste Gode for *Mennesker* effectueres ved reen Filosofi, reen Fornuftkundskab, allene?

5) *Objectiv reel og saggyldig*. Saaledes kaldes den Kundskab, hvortil der findes virkeligen eksisterende og passende Objecter, som altsaa ikke er tom og saglös. Erfaringskundskaben realiseres og objectiseres ved dens Oprindelse selv. Den er foranlediget eller virket, afkopieret og ligesom excerperet, af den sandselige Verden. Den er Reelhed af Reelhed, saalænge man ikke kan nægte den sandselige Verdens Reelhed. Forerfarings Filosoferne have deelt sig i 2 *Partier*; *det ene* Parti, som følger Kants kritiske Principier nøjest, realiserer den Deel af reen Kundskab, som ikke angaaer oversandselige Ting, ved at vise, at den er nødvendig, om Erfaring overhovedet skal gives, og den Deel deraf, som angaaer oversandselige Ting, ved at vise, at den moralsk-practiske og lovgivende Fornuft fordrer deres Existences Antagelse; *det andet* Parti gjør al menneskelig Kundskab, enten den angaaer oversandselige Ting eller ikke, afhængig af den moralsk-practiske Fornuft. Men hvoraf kunne begge disse Partier vide, at de have en moralsk-practisk og lovgivende Fornuft, uden af en indvortes Erfaring om Yttrelser af en i Fornuften liggende Forholds-Regl? Det synes altsaa, som ingen Tænkning kan realiseres uden ved Erfaring, eller i det

mindste ved et fjernt Hensyn til Erfaring. Var dette ikke, saa maatte en Idee realiseres ved en anden Idee, det urelle ved det urelle.

At Viisdommen bör være en *reel* Kundskab, dette have alle Filosofer erkjendt, og enhver har, naar Skeptikerne maaskee undtages, troet om sin Filosofi, at den havde denne Egenskab, men een af een Grund, en anden af en Anden. Man har f. Ex. foruden de nyligen anførte Grunde bygt denne Reelhed paa Verdens Forgudelse (Pantheismus) og paa dens Udspring (Emanation) af et evigt og nödvendigt Væsen, paa evige Elementar-Væsener (§. 28), paa guddommelige Mönster-Ideer (§. 29), paa medföde, i vor Existence forviklede, Kundskaber, paa Guds Sanddruhed (§. 41. 44), paa Öjemeds Aarsager. Men denne Afhandlings Hensigt fordrer ikke, og dens Grændser taale ikke, udförlig Under sögning af alt dette. Man vil dog heraf kunne see, hvorledes den menneskelige Forstand, da den forlod Naturens Simpelhed, har anstrænget sig for at finde en fast Grund for sin Filosofering, og for at give sine dybeste og vigtigste Speculationer tilfredsstillende Gyldighed, og tillige med hvor liden Lykke den ofte har gjort dette.

- 6) Endeligen saa kan den være *videnskabelig* paa samme Maade, som den er almindelig og nödvendig og vis, d. e. om ikke paa den strængeste, saa dog paa en fyldestgjörende Maade. Hvor der ere Aarsager og Fölger, Vished og Almindelighed i Kundskaben, hvor man, ved at ordne dens Dele vel, deraf kan frembringe et Hoved-Resultat, der maa man tilstaae, at videnskabelig Form er mulig.

Fölgen af dette bliver, at den empiriske Fornuftkundskab fortjener Navn af Filosofi i den vidtlöftige Bemærkelse,

thi i den findes alle Filosofiens Særkjender samlede. Til hvad Nytte var det og at forlade en Talebrug, som har saa mange Aarhundredes Hævd? Naar Socrates, Aristoteles, Baco og Locke ikke vare Filosofer, hvo kan da være det? Det er paa Videnskabernes og den menneskelige Kulturs og Selskabets Vegne, man advarer imod den empiriske Filosofis Ringeagtelse og Tilsidesættelse for den rene.

§. 57. Dersom der er noget i vor Kundskab, som ikke bærer Erfaringens Præg, og altsaa ej er realiseret i og ved sin Oprindelse selv, saa er det Filosofens Sag nøje at skjelne dette fra den Deel i Kundskaben, som er kommen af Erfaring, at han ej skal ansee hiint for meer end blot Tænkning, det urelle for reelt; men saa vigtigt dette er, saa skadeligt er det tilige at agte den empiriske Filosofi ringe, at nægte theoretisk Filosofi Selvtilstrækkelighed endog inden for Erfaringens Sirkel; Dette gjöre de, som lade al menneskelig reel Kundskab være afhængig af det moralske i Mennesket, som ikke finde noget Selvstændigt i Sandseverdenen, som ville befrie Mennesket fra den objective Verdens Skræk. Men maatte Mennesket ikke da tilige betages den objective Verdens Glæder? Gaaer denne Filosofi ikke ud paa at eenliggjöre Mennesket, og rive det ud af reel Sammenhæng med en Verden, hvormed Naturen og Nödvendigheden har sat det i Forbindelse, at sammenpakke (concentrere) det i sit eget snevre Jeg, at vise Mennesket langt anderledes, end det virkeligen er, at före det, i det mindste för Tiden, ind i rene Aanders Tal? Hvad Saggyldighed (objectiv Reelhed) kan en Filosofi have, som ingen andre Objecter erkjender, end sine egne subjective Frembringelser? Disse Filosofer gjöre Filosofien til en höjere Aandelære (pneumatologie),

eller til blot Moral, en Deel til det Hele. Filosofi, som er kun blot højere Aandelære, passer ikke paa Mennesket i dets nærværende Forfatning, og Moral for Mennesker behøver uden Tvivl den empiriske Fornuftvidenskabs Tjeneste og Understøttelse. Mennesket skylder Udenverdenen sin Filosofies Fylde, Hyldighed og Rigdom. De rene Begreb, naar de lægges til Objecter, gjøre kun, at vi forstaae disse i Almindelighed, at vi kunne sige noget meget ubestemt om dem, f. Ex. om Bordet, som staaer i Værelset, at det indtager et Rum, at dets Dele følger efter hinanden, at det har en Størrelse, en eller anden Qualite, at det er Substans, at det er til o. s. f.; men det speciellere, vi meest behöve at vide derom, skal Erfaring og Slutning af Erfaring sige os, f. Ex. om Bordet vender Bladet op eller ned, om det staaer paa rette Sted, om det er höjt og bekvemt nok til sit Brug, om det er rundt eller firkantet, af Steen eller Træ o. s. f. Transcendental-Filosofien gjør i denne Henseende kun en maadelig Figur ved Siden af den empiriske, endskjönt den i sig selv er meget vigtig. Desuden saa er Erfarings Filosofien ikke mindre Sindets eget Værk, end Forerfarings Filosofien; i denne frembringer Sindet noget af sin egen subjective Form, i hiin af Objecternes baade Form og Materie, det afkopierer deres Form, og quintessentierer Materien. For at være *Sindets eget Værk* ligger der egentligen ikke Magt paa, hvoraf Sindet tager sit Værk, hvorpaa og hvorved, det virker, kun at det har virket selv, og ved denne Virkning erholdt en Kundskab; men for at være *Sindets rene Værk*, ligger der meget Magt derpaa; Det har ligesaa lidet givet sig selv sine væsentlige Former, som det har frembragt Objecterne i Sandseverdenen.

Det er ikke troligt, at Kant nogensinde har villet nægte

empirisk Fornuftvidenskab Navn af Filosofi; hans adskillige Skrifter, som høre her til, bør vist nok ansees for ægte filosofiske Arbejder; men han vil ikke have nogen Videnskab af empirisk Oprindelse anset for Metafysik (Overfysik). Denne har han vel kaldet Filosofi i ængeste Bemærkelse, men han har aldrig, saavidt jeg veed, paastaaet, at man for ham hverken havde Filosofi, eller vidste, hvad Filosofi var. Han har allene sagt, at man ingen ægte Metafysik, og intet rigtigt Begreb derom har havt. Han har i sin Fornuftkritik stræbt at vise os en ny Kundskabs Kilde i det menneskelige Sind, nemlig den subjective Formahed. Ere hans Principier her rigtige og rigtigheden udførte, saa har han opdaget en ny Kundskab af denne Kilde og sat sin Opdagelse i et stort Lys. For hans Tid har man intet tydeligt Begreb havt om ganske reen Filosofi og om Metafysik i denne Mening, heller ikke nogen Metafysik, som saa fortrinligen fortjente dette Navn (nemlig at kaldes Overfysik), thi den blev tilforn abstrahert af Erfaring. Han har altsaa opdaget een eller to Dele af Filosofien, som hidtil ikke, eller ikke nok, vare bemærkede af Filosoferne, en ny Metafysik, og en fuldstændigen udført videnskabelig Fornuftkritik. Disse Opdagelsers Vigtighed kan ikke nægtes. Aristoteles fandt maaskee, eller udmærkede, i sin Tid en første Filosofi, men hverken han eller Kant kunne derfor siges først at have opdaget Filosofiens Begreb, eller først givet Filosofi Existence. Kant giver Metafysiken til sit Indhold allene Begreb og Sandheder, som ere absolut a priori, om slige kunne bevises at være grundede i vore Kræfter; derved gjør han Metafysiken (Overfysiken) langt mere til det, den efter sit Navn bør være, end den kunde være, ifald dens Sandheder kun havde en comparativ priorite; derved har han skarpere end ellers af-

stukket dens Grændser. Men uden gyldig Grund vilde det have været, om han havde givet hele Filosofien et saa indskrænket Indhold.

Plato og Leibnitz maae nödvendigen have havt Begreb om Forerfarings, eller reen, Filosofi, endskjönt ingen af dem kjendte dens rette Kilde.

Aristoteles har nöje viist os den empiriske Filosofies Kilde. Begrebene om begge Filosofiens Dele vare da i Platos og Aristoteleses Tid fundne, om ikke længe för; men sand og vel grundet Forerfarings Filosofi har Kant först fundet, dersom ellers hans Kritik selv er vel grundet; Længe varede det, inden man ret skjelnede det subjective fra det objective, endnu længer, inden man indsaae Forskjellen imellem det subjective og formale, imellem den subjective og objective Formalhed. Erfarings Filosofien er altsaa den ældste, om end Erfarings Metafysik var en *contradictio in adjecto*, hvilket dog Aristoteles og andre Erfarings Filosofer ikke tilstaae: Overfysik, sigede, kan ikke allene den Videnskab vel kaldes, som handler om Gud, men og den, som indeholder de meest afsondrede og alleralmindeligste Begreb og Principier; Almindelighed giver Over-Plads i Sandhedernes Rige.

Men om end ingen ægte Metafysik enten i Begrebet eller Udförelsen har været til för i vore Tider, saa kan man dog derfor ikke nægte, at Begreb om Filosofi, og Filosofi selv, have været til. Ligesom Begreb om Mathematik, eller en anden Videnskab, hvis Dele enhver især have samme characteristiske Qualite, som det Hele, vel kan være til i een af Delene, för de övrige ere fundne, saaledes har Filosofiens characteristiske General Begreb været til i dens ene og ældgamle Deel, nemlig i Erfarings Filosofien; Men dens fulde Indholds

Begreb har ikke været til, og er det maaskee ej endnu. Hvo kan vide om en ny Baco eller Kant engang opstaaer, og viser os hidtil uopdagede Kundskabs Kilder i den menneskelige Fornuft? Hvo kan sige, naar dens Natur enten i det erfarelige eller uerfarelige er udtömt? Saalænge det er muligt, at nye Kundskabs-Kilder i den kan aabnes, og altsaa nye Dele af begge Filosofier findes, saalænge er Filosofiens fulde Indholds Begreb ikke fundet, og altsaa heller ikke dens Ideal (§. 8.), som er et fuldendt Indholds Begreb.

Det synes som Foreningen imellem Erfarings og Forerfarings Filosofien ikke noksom har været erkjendt af Filosoferne. Enten den ene eller den anden er gjort til al Filosofi. Fra de ældste Tider have de afvexlet med hinanden, i det mindste været revne fra hinanden af deres Dyrkere. Nogle tiltroede Sandserne alt, andre intet eller for lidet. De gamle Fysikere og Astronomer grundede Filosofien paa Erfaring; Pythagoras og Plato, som kom efter dem, paa rene Ideer; Aristoteles igjen paa Erfaring, og begges Efterfølgere afsøndrede sig paa samme Maader fra hinanden i langsommelige Tider; Descartes byggede den paa medfødte, og altsaa paa Forerfarings, Ideer; Gassendi og Locke forkastede disse, og vendte tilbage til Erfaringen; Leibnitz forlod Erfaringen, men Wolf og hans talrige Skole hyldede den atter. De Nyeres Friheds Filosofi (Jeg-Filosofi) udelukker Erfaringen, tillader (indrømmer) Forstanden uden at anføres af Fornuften (Friheden) intet *l*). Disse sidste Filosofer have forladt Kant, som antager baade Erfarings og Forerfarings Filosofi. Forenings Punkten imellem begge er det højeste Godes Virkeliggjørelse, eller Be-

l) Joh. Bapt. Schad Geist der Philosophi unserer Zeit §. 28. p. 79.

stræbelse for at virkeliggjøre det i og ved Mennesket; skal dette kunne skee, saa maae begge Filosofiens Dele være forenede i den sande Filosof, dog i mange Ting med den speculerende Fornufts tilbørlige Underordning under den moralsk-practiske; Har Kant, som det synes, først lært os denne Forening, saa er her igjen en Nyhed, som stemmer overens med Tingenes Natur, og har Fornuftsens fulde Bifald.

